

2016

þý ” 1 À » É ¼ ± Ä 1 0 ® • Á 3 ± Ã - ± 3 1 ± Ä · ½
þý µ Æ ± Á ¼ ¿ 3 ® Ä ¿ Å ± » » ¿ ´ ± À ¿ Í ´ 1 0
þý Ã Ä · ½ 0 Å À Á 1 ± 0 ® 0 ± 1 Ä · ½ µ » » · ½
þý - ½ ½ ¿ ¼ · Ä ¬ ¾ ·

þý £ ± Ä ¿ » 1 ¬ Â , š Î Ã Ä ± Â — .

þý Á ð Á ± ¼ ¼ ± ” 1 µ , ½ - Â 0 ± 1 • Á Á É À ± Ê 0 ì ÿ 1 0 ¿ ½ ¿ ¼ 1 0 ì ” - 0 ± 1 ¿ , £ Ç ¿ » ® • ¿ ¼ 1 0 î ½ 0 ± 1
þý • Á 1 Ã Ä · ¼ î ½ , ± ½ µ À 1 Ã Ä ® ¼ 1 ¿ • µ ¬ À ¿ » 1 Â ¬ Æ ¿ Å

<http://hdl.handle.net/11728/8947>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

Διπλωματική Εργασία για
την εφαρμογή του
αλλοδαπού δικαίου στην
κυπριακή και την ελληνική
έννομη τάξη

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:
Αννα Γραμματικάκη-Αλεξίου

Εισηγητής
Κώστας Η. Σατολιάς
Αρ. Φοιτ. Ταυτ.: 1143408452

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή.....σελ. 4	σελ. 4
2. Η υποχρέωση των πολιτειών να εφαρμόζουν αλλοδαπό δίκαιο	σελ. 6
3. Η θέσπιση κανόνων Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου από την πολιτεία ως εκπλήρωση καθήκοντος διεθνούς δικαιοσύνης	σελ. 7
4. Το εφαρμοστέο αλλοδαπό δίκαιο	σελ. 8
5. Η εφαρμογή του αλλοδαπού δικαίου από το δικαστή	σελ. 9
6. Δικαστική γνώση ημεδαπού δικαίου	σελ. 11
7. Δικαστική γνώση Συνθηκών Ευρωπαϊκής Ένωσης	σελ. 12
8. Εφαρμοστέο δίκαιο στην Κύπρο	σελ. 13
9. Εφαρμογή αλλοδαπού δικαίου από τα Κυπριακά Δικαστήρια– Ανασκόπηση Νομολογίας	σελ. 15
10. Τι ισχύει στην Αγγλία	σελ. 17
11. Α) Ο αλλοδαπός νόμος πρέπει να δικογραφείται	σελ. 18
12. Β) Ο αλλοδαπός νόμος πρέπει να αποδειχθεί	σελ. 18
13. Γ) Τρόπος απόδειξης	σελ. 19
14. Προϋποθέσεις εφαρμογής αλλοδαπού δικαίου στην Κύπρο	σελ. 20
15. Δικογράφηση αλλοδαπού δικαίου	σελ. 20
16. Δικονομική δυνατότητα διόρθωσης της έλλειψης δικογράφησης με τη Δ.25 των Περί Πολιτικής Δικονομίας Διαδικαστικών Κανονισμών.....	σελ. 21
17. Απόδειξη αλλοδαπού δικαίου	σελ. 23
18. Συνέπειες παράλειψης επίκλησης ή αποτυχίας απόδειξης του αλλοδαπού δικαίου	σελ. 26
19. Εφαρμογή αλλοδαπού δικαίου από τα Ελληνικά Δικαστήρια-Η λύση του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας	σελ. 28
20. Αδυναμία πληροφόρησης του ξένου δικαίου.....	σελ. 34
21. Ανααιρετικός έλεγχος	σελ. 35

22. Συγκριτική Ανάλυση	σελ. 37
23. Συνήθειες περιπτώσεις ανάγκης πληροφόρησης και εφαρμογής αλλοδαπού δικαίου στο πεδίο των διεθνών συναλλαγών	σελ. 39
24. Υποπερίπτωση α. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 593/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17 ^{ης} Ιουνίου 2008, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη I)	σελ. 40
25. Πεδίο εφαρμογής	σελ. 41
26. Οικουμενική εφαρμογή	σελ. 43
27. Ομοιόμορφοι Κανόνες	σελ. 43
28. Υποπερίπτωση β. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11 ^{ης} Ιουλίου 2007, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II)	σελ. 44
29. Πεδίο Εφαρμογής	σελ. 44
30. Εξωσυμβατικές ενοχές	σελ. 46
31. Οικουμενικός χαρακτήρας	σελ. 46
32. Παρατηρήσεις	σελ. 47
33. Βιβλιογραφία	σελ. 50
34. Πίνακας Κυπριακών και Αγγλικών Αποφάσεων	σελ. 51
35. Πίνακας Ελληνικών Αποφάσεων	σελ. 53

Εισαγωγή

Σε κάθε δικαστική διαδικασία το δικαστήριο για να καταλήξει σε απόφαση επί των επίδικων ζητημάτων που έχει να επιλύσει λαμβάνει υπόψη του :

- A) Τα πραγματικά γεγονότα της υπόθεσης, στα οποία καταλήγει, ως αποτέλεσμα της αξιολόγησης της ενώπιον του δικαστηρίου προσαχθείσας μαρτυρίας (προφορικής και έγγραφης) και

- B) Τη νομική πτυχή της υπόθεσης, δηλ. το νόμο και τη νομολογία, που τυγχάνουν εφαρμογής στα πραγματικά γεγονότα της υπόθεσης,

Η υπαγωγή των πραγματικών γεγονότων της υπόθεσης στις πρόνοιες της νομοθεσίας και στη νομολογία οδηγεί στην επίλυση των επίδικων ζητημάτων.

Όπως θα δούμε στη συνέχεια, τόσο στην Κύπρο, όσο και στην Ελλάδα, οι διατάξεις, τόσο του εθνικού δικαίου, στο οποίο περιλαμβάνεται βεβαίως και το ευρωπαϊκό δίκαιο, που έχει υιοθετηθεί και ενσωματωθεί σε αυτό στα πλαίσια της διαδικασίας εναρμόνισης του εθνικού με το ευρωπαϊκό δίκαιο, όσο και του δικαίου της ευρωπαϊκής ένωσης, αποτελούν ζητήματα δικαστικής γνώσης για το δικαστήριο, που σημαίνει ότι δεν απαιτείται η απόδειξή τους, με την προσαγωγή σχετικής μαρτυρίας, αλλά ότι το δικαστήριο υπέχει υποχρέωσης να ανατρέξει σε αυτές και να τις εφαρμόσει.

Η ουσιώδης διαφορά είναι, ότι ενώ στην Ελλάδα τεκμαίρεται, ότι το δικαστήριο γνωρίζει το νόμο και ότι θα τον εφαρμόσει, είτε οι διάδικοι τον επικαλεσθούν, είτε όχι, στην Κύπρο το Δικαστήριο έχει δικαστική γνώση για την ύπαρξη ενός νόμου, νοουμένου, ότι γίνεται επίκληση του νόμου αυτού, είτε στα δικόγραφα, είτε άλλως πως από τους διαδικούς¹. Όπως έχει νομολογηθεί², θέμα δικαστικής γνώσης προκύπτει, μόνο όταν κάποιος επικαλείται το νόμο, οπότε δεν χρειάζεται να τον αποδείξει, αφού η ύπαρξη ενός νόμου είναι από τα γεγονότα, που ένα δικαστήριο έχει δικαστική γνώση³.

Βεβαίως στην πράξη είναι αφελές και ουτοπικό να πιστεύει κανείς ότι ο δικαστής είναι σε θέση να γνωρίζει ή ότι γνωρίζει όλους τους νόμους και κανονισμούς ή ακόμη και όλη τη νομολογία που διέπει το οποιοδήποτε επίδικο ζήτημα, που τίθεται ενώπιόν του, ιδιαίτερα σήμερα, όπου οι αλλαγές στο νομοθετικό και νομολογιακό πλαίσιο, τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο ευρωπαϊκό επίπεδο, είναι συνεχείς και ραγδαίες.

Στο σημείο αυτό, για σκοπούς προβληματισμού, αξίζει να αναφερθούν (σε μετάφραση) και τα όσα λέχθηκαν πριν από 78 χρόνια από το Λόρδο Ατκιν στην *Evans v. Bartlam*⁴:

«Σε ότι με αφορά, δεν είμαι διατεθειμένος να δεχθώ την άποψη, ότι υπάρχει, ως ζήτημα νόμου, οποιοδήποτε τεκμήριο, ότι οποιοσδήποτε, ακόμη και δικαστής, γνωρίζει όλους τους κανόνες και

¹ Το Δίκαιο της Απόδειξης, Ηλιάδη & Σάντη, σελ. 259

² Καρατσιώλης v. Royal Sports Betting Ltd (2008)(1(Α) Α.Α.Δ. 669

³ Το Δίκαιο της Απόδειξης, Ηλιάδη & Σάντη, σελ. 260, άρθρο 7 του Περί Ερμηνείας Νόμου, Κεφ. 1 και Χριστοφόρου v. Γιάγκου (2007) 2 Α.Α.Δ. 145

⁴ (1937) 2 All ER 646 και Το Δίκαιο της Απόδειξης, Ηλιάδη & Σάντη, σελ. 264

θεσμούς του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Το γεγονός είναι ότι δεν υπάρχει και ουδέποτε υπήρξε τεκμήριο ότι όλοι γνωρίζουν το νόμο. Υπάρχει κανόνας ότι άγνοια νόμου δεν αποτελεί υπεράσπιση, αυτή όμως η αρχή έχει πολλή διαφορετική σκοπιμότητα και εφαρμογή».

Συμβαίνει όμως το ίδιο και με την εφαρμογή των διατάξεων του αλλοδαπού δικαίου στην κυπριακή έννομη τάξη; Αυτό το ερώτημα θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στη συνέχεια.

Η υποχρέωση των πολιτειών να εφαρμόζουν αλλοδαπό δίκαιο

Κάθε πολιτεία, αναγνωρίζει ότι υπάρχει διεθνές δίκαιο κοινωνίας και θεωρεί ότι και αυτή αποτελεί μέλος αυτής της κοινωνίας. Έτσι αποδέχεται νομικά και αυτομάτως την ύπαρξη και άλλων μελών, καταρχήν ομοειδών προς αυτή, δηλ. και άλλες πολιτείες. Αν όμως εν συνεχεία αρνηθεί απολύτως την εφαρμογή αλλοδαπού δικαίου και εφαρμόζει σε όλες τις σχέσεις, με ή χωρίς στοιχείο αλλοδαπότητας, το δικό της δίκαιο, αρνείται ότι και οι υπόλοιπες πολιτείες, μέλη της διεθνούς κοινωνίας, αποτελούν έννομες τάξεις οι οποίες μέσω του δικαίου τους και των δημοσίων οργάνων τους ρυθμίζουν τουλάχιστον ένα κλάσμα της ανά την υφήλιο εν γένει κοινωνικής συμβίωσης των ατόμων. Αυτό θα ήταν αντιφατικό. Επιπλέον η υποχρέωση των πολιτειών να εφαρμόζουν αλλοδαπό δίκαιο επιβάλλεται από διεθνές έθιμο, και αποτελεί μακρά και σταθερή πράξη των πολιτειών, που ασκείται με την πεποίθηση ότι έτσι εκπληρώνεται νομική τους υποχρέωση.

Η θέσπιση κανόνων Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου από την πολιτεία ως εκπλήρωση καθήκοντος διεθνούς δικαιοσύνης

Με τη θέσπιση κανόνων Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου οι πολιτείες εκπληρώνουν την υποχρέωσή τους για εφαρμογή αλλοδαπού δικαίου, η οποία απορρέει από το Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο. Οι κανόνες αυτοί περιορίζουν το πεδίο εφαρμογής του εγχώριου δικαίου σε ορισμένες σχέσεις και καλούν σε εφαρμογή, σε αυτές τις σχέσεις, το αλλοδαπό δίκαιο. Ο γενικός όμως και αφηρημένος χαρακτήρας της υποχρέωσης του διεθνούς δικαίου για εφαρμογή αλλοδαπού δικαίου επιτρέπει στις πολιτείες, να διατυπώνουν κατ' αρχήν ελεύθερα τους δικούς τους κανόνες Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου, εν όψει των ειδικότερων νομικών αντιλήψεων και των αναγκών τους. Έτσι εξηγούνται οι διαφορές οι οποίες σημειώνονται μεταξύ των Ιδιωτικών Διεθνών Δικαίων των επιμέρους πολιτειών. Παρά τις διαφορές όμως αυτές, η θέσπιση κανόνων Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου δεν παύει να αποτελεί εκπλήρωση καθήκοντος διεθνούς δικαιοσύνης από μέρος της πολιτείας. Οι κανόνες αυτοί εκφράζουν την αντίληψη του νομοθέτη τους για την επιβαλλόμενη διεθνή νομική συνεργασία στο πεδίο των ιδιωτικών σχέσεων και έτσι εκπληρώνουν λειτουργία μη υφισταμένων διεθνών κανόνων. Για το λόγο αυτό η ιδεώδη οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής των διαφόρων δικαίων δύναται να επιτευχθεί μόνο με διεθνείς ομοιόμορφους κανόνες Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου. Εάν για τη διεθνή εναρμόνιση της παράλληλης λειτουργίας των διαφόρων εννόμων τάξεων, καθεμία από αυτές υιοθετεί τις δικές της αντιλήψεις, με άλλα λόγια θεσπίζει κανόνες Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου, που διαφέρουν από τους αντίστοιχους κανόνες των υπόλοιπων εννόμων τάξεων, είναι προφανές, ότι η επιδιωκόμενη εναρμόνιση δεν επιτυγχάνεται πλήρως. Θεσπίζοντας τους κανόνες Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου η πολιτεία πρέπει να ενεργεί, ωσάν να εκπληρώνει έργο, το οποίο ανήκει στο μη ακόμη υφιστάμενο επί του πεδίου τούτου διεθνή νομοθέτη. Για το λόγο αυτό οι κανόνες του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου πρέπει να τίθενται όχι κατ' απόλυτη και αποκλειστική εκτίμηση των αναγκών της πολιτείας που τους

θεοπίζει, αλλά με συνεκτίμηση των αναγκών της διεθνούς ιδιωτικής αλληλεπικοινωνίας, μέσα σε πνεύμα προαγωγής και διευκόλυνσής της. Ο εσωτερικός νομοθέτης οφείλει να υιοθετεί κανόνες Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου, που δύνανται να γίνουν δεκτοί και από άλλες πολιτείες, κανόνες επιδεκτικούς, σε τελική ανάλυση, διεθνούς αποδοχής⁵.

Το εφαρμοστέο αλλοδαπό δίκαιο

Μια εξαίρεση της αρχής, ότι το δίκαιο, ως έννομη τάξη, έχει κατά βάση εθνικό χαρακτήρα, αποτελεί το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, το οποίο, όπως αφήνει να φανεί ο τίτλος του, ρυθμίζει τις ιδιωτικές σχέσεις που αναπτύσσονται σε διεθνές πεδίο. Οι σχέσεις αυτού του είδους, που συνδέονται με μια ή περισσότερες πολιτείες, που, όπως θα λέγαμε αλλιώς, το πραγματικό υλικό τους «μοιράζεται» ανάμεσα σε διάφορα κράτη, θέτουν οξύτατα προβλήματα νομικής ρύθμισης. Το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο έχει για αποστολή να δώσει λύση στα προβλήματα αυτά. Και οι λύσεις που δίνει οδηγούν συχνά τον εθνικό δικαστή στην εφαρμογή του δικαίου ξένης χώρας. Φέρνοντας έτσι σε επαφή την εθνική έννομη τάξη και το εθνικό δικαιοδοτικό σύστημα με τις ξένες έννομες τάξεις, το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο διασπά, με τη σειρά του, την αποκλειστικότητα του εθνικού δικαίου, ως πηγής ρυθμίσεως του έννομου βίου⁶.

⁵Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιον, Ευρυγένης, 1973, σελ. 18-19. Γενικά για την εφαρμογή του αλλοδαπού δικαίου είναι χρήσιμη η αναφορά στο σύγγραμμα «Η εφαρμογή αλλοδαπού δικαίου», Ευρυγένης, 1956. Παρόλο που γράφτηκε πριν από την εισαγωγή του άρ. 337 ΚΠολΔ, οι αναλύσεις του παραμένουν οι πιο λεπτομερείς και επίκαιρες. Ειδικά στις σελ. 146-149 γίνεται αναφορά στην υπαγωγή του αλλοδαπού δικαίου στους περί πραγματικών γεγονότων δικονομικούς κανόνες

⁶ Συγκριτικό Δίκαιο, Φραντζεσκάκη-Ευρυγένη-Συμεωνίδη, 1978, Μέρος Πρώτο, Κεφάλαιο Ι, σελ. 15-16

Οι κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου καθορίζουν την Πολιτεία της οποίας το δίκαιο πρέπει να εφαρμοσθεί για να κριθεί εάν τα συγκεκριμένα πραγματικά γεγονότα προκαλούν έννομες συνέπειες και ποιές. Ποια είναι η Πολιτεία αυτή καθορίζει αυτός ο κανόνας του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, στον οποίο έχουν υπαχθεί τα πραγματικά γεγονότα που συνιστούν τη βιοτική σχέση. Με την απόδειξη και του στοιχείου, με το οποίο δημιουργείται σύνδεσμος της σχέσης με αυτή την Πολιτεία, η σχέση ρυθμίζεται, σύμφωνα με τους κανόνες, με τους οποίους αυτή η Πολιτεία ρυθμίζει την εξελισσόμενη συμβίωση στην περιοχή της. Επειδή δε οι κανόνες που ρυθμίζουν τη συμβίωση είναι, είτε κανόνες δικαίου, είτε κανόνες ηθικής, εφαρμόζεται το δίκαιο που ισχύει στην Πολιτεία, τότε μόνο, εάν η Πολιτεία αυτή έχει καταστήσει τη σχέση έννομη, ρυθμίζοντάς τη με κανόνα δικαίου. Η εφαρμογή δε του ισχύοντος δικαίου σε αυτή την Πολιτεία επιτυγχάνεται, όταν τα πραγματικά γεγονότα, που συνιστούν τη σχέση, υπαχθούν στον κανόνα δικαίου, που ισχύει στην Πολιτεία, ο οποίος τα προβλέπει και τα καλύπτει⁷.

Η εφαρμογή του αλλοδαπού δικαίου από το δικαστή

Η ιδιότητα του δικαστή και γενικότερα του δικαιοδοτικού οργάνου είναι συμφυής προς τη γνώση του δικαίου. Η απονομή του δικαίου προϋποθέτει τη γνώση του δικαίου. Αυτό βέβαια δεν ισχυε πάντοτε. Στην αρχαιότητα οι δικαστές ενίοτε ανέμεναν, όπως, κατά την ακρόαση της δίκης, «αναγνωσθεί» ο νόμος στη βάση του οποίου επρόκειτο να δικάσουν (Ισοκράτους, Αιγινητικών 12.386). Σήμερα όμως αποτελεί γενική σχεδόν αρχή του δικονομικού δικαίου το αξίωμα, ότι «ο δικαστής γνωρίζει το δίκαιο». *Jus novit curia*. Το αξίωμα αυτό, παρά τη διατύπωσή του, δεν έχει οντολογική έννοια. Δεν βεβαιώνει δηλ. ότι ο δικαστής είναι γνώστης του δικαίου. Ο νομοθέτης δεν δύναται να διαπιστώσει με κανόνα δικαίου την περί το δίκαιο

⁷ *Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιο*, Γ. Σ. Μαριδάκη, 1^{ος} Τόμος, Γενικά Αρχαί, 2^η έκδοση, Αθήνα 1967, σελ. 265

ενημερότητα του δικαστή. Η πλήρης άλλωστε γνώση του δικαίου – υπό το κράτος της πληθωρικής δραστηριότητας του σύγχρονου νομοθέτη – είναι έργο που υπερβαίνει τις δυνατότητες του ανθρώπου και από την άποψη αυτή η αρχή *jus novit curia* θα ήταν σε μεγάλο βαθμό πλασματική. Αντίθετα, όπως ο κανόνας δικαίου γενικά και η αρχή *jus novit curia*, έχει δεοντολογικό περιεχόμενο. Υποδηλώνει, ότι ο δικαστής οφείλει και δύναται να πορισθεί με δικές του ενέργειες τη γνώση του δικαίου, κατ' εφαρμογή του οποίου θα επιλύσει την υποβληθείσα σε αυτόν διαφορά. Ο προσφεύγων στο δικαστή διάδικος δύναται να αρκασθεί στην επίκληση των πραγματικών περιστατικών, στην έκθεση του «ιστορικού», επί του οποίου θα στηριχθεί η εφαρμογή του δικαίου. Τον εφαρμοστέο κανόνα οφείλει να ανεύρει ο δικαστής. *Da mihi facta, dabo tibi jus* – δώσε μου γεγονότα, να σου δώσω δικαιο, ορίζει άλλη, συναφής αρχή του αστικού δικονομικού δικαίου. Εάν δε ο δικαστής δεν γνωρίζει τον εφαρμοστέο κανόνα δικαίου δύναται να πορισθεί ελεύθερα, με μελέτη των πηγών, τη γνώση του. Το ερώτημα είναι εάν είναι ορθό να ισχύσει η ίδια αρχή και προκειμένου για το αλλοδαπό δικαιο, όταν τούτο καλείται σε εφαρμογή δυνάμει των κανόνων Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου. Είναι δυνατό να ζητηθεί από το δικαστή να γνωρίζει το εφαρμοστέο αλλοδαπό δικαιο ή τουλάχιστον να πορίζεται με ίδιες ενέργειες τη γνώση αυτού; Στο ερώτημα αυτό πρέπει, καταρχήν, να δοθεί αρνητική απάντηση. Εφόσον και αυτή η πλήρης γνώση του εγχώριου δικαίου είναι σήμερα εγχείρημα που υπερβαίνει τις δυνατότητες του μεμονωμένου ανθρώπου, πολύ περισσότερο η γνώση των δικαίων των ξένων πολιτειών αποτελεί ασφαλώς κάτι ανθρωπίνως ανέφικτο. Η δυσχέρεια της γνώσης του αλλοδαπού δικαίου, που υφίσταται για κάθε νομικό, καθίσταται οξύτερη στην περίπτωση του δικαστή. Ο δικαστής δύναται ανά πάσα στιγμή να κληθεί να εφαρμόσει δικαιο αποτυπωμένο σε απρόσιτες, από άποψη γλώσσας και πρακτικής, πηγές. Δύναται να κληθεί να εφαρμόσει το δικαιο χώρας, την οποία πιθανώς να αγνοεί και ως γεωγραφική ακόμη έννοια. Εν όψει αυτών των δυσχερειών υποστηρίχθηκαν δυο θεωρίες. Η μια, ότι το αλλοδαπό δικαιο πρέπει να εξομοιωθεί στο δικονομικό πεδίο προς πραγματικό γεγονός, με αποτέλεσμα να οφείλει ο διάδικος να το επικαλεσθεί και να το αποδείξει, και η άλλη, ότι πρέπει να τυγχάνει μεταχείρισης

δικαίου και η εφαρμογή και η γνώση του να αφήνονται, όπως προκειμένου για το εγχώριο δίκαιο, στην πρωτοβουλία του δικαστή⁸.

Δικαστική γνώση ημεδαπού δικαίου

Το ημεδαπό δίκαιο (νόμοι και κανονισμοί) αποτελεί ζήτημα δικαστικής γνώσης για το δικαστήριο.

Το άρθρο 3 του Περί Ερμηνείας Νόμου, Κεφ. 1 προνοεί ότι: *«Κάθε Νόμος πρέπει να είναι δημόσιος Νόμος και πρέπει να είναι δικαστικά γνωστός (judicially noticed) ως τέτοιος, εκτός αν προβλέπεται ή δηλώνεται στο Νόμο ρητά το αντίθετο».*

Από τη συγκεκριμένη νομοθετική πρόνοια συνάγεται ότι κάθε νόμος αποτελεί θέμα δικαστικής γνώσης, εκτός αν υπάρχει αντίθετη ρητή πρόνοια στο κείμενο του νόμου.

Σύμφωνα με το άρθρο 82 του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας *«Οι νόμοι και οι αποφάσεις της Βουλής των Αντιπροσώπων τίθενται εν ισχύ από της δημοσίευσής τους εις την επίσημον εφημερίδα της Δημοκρατίας, εκτός εάν ορίζεται διάφορος ημερομηνία εν τω δημοσιευομένω νόμω ή αποφάσει».*

⁸ Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιον, Ευρυγένης, 1973, σελ. 138-140.

Συναφώς συνάγεται ότι ο νόμος εντάσσεται στη σφαίρα της δικαστικής γνώσης και αποτελεί θέμα δικαστικής γνώσης από τη δημοσίευσή του στην επίσημη εφημερίδα της Δημοκρατίας.

Αυτό μάλιστα συμβαίνει ανεξάρτητα από το εάν ο νόμος έχει άμεση ισχύ από τη δημοσίευσή του ή σε μεταγενέστερη ημερομηνία, καθώς αυτό το ζήτημα αφορά το χρόνο έναρξης της τυπικής ισχύος του και όχι το χρόνο που καθίσταται γνωστός στο δικαστήριο.

Δικαστική γνώση Συνθηκών Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σύμφωνα με το άρθρο 3 του Περί των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Απόδειξη και Εκτέλεση Πράξεων και Δικαστικών Αποφάσεων Νόμου (177(Ι)/06) οποιαδήποτε Συνθήκη, Συμφωνία, Πράξη, Έγγραφο ή Κείμενο, το οποίο δημοσιεύεται στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θεωρείται δικαστικώς γνωστό (judicially noticed).

Συνεπώς και οι Συνθήκες, Συμφωνίες, Πράξεις, Έγγραφα ή Κείμενα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα οποία έχουν δημοσιευθεί ή θα δημοσιευθούν στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτελούν, από τη δημοσίευσή τους, ανεξάρτητα από την έναρξη της τυπικής ισχύος τους, θέμα δικαστικής γνώσης. Άλλωστε, το ευρωπαϊκό δίκαιο αποτελεί δικαιο του κάθε κράτους μέλους και με αυτήν την έννοια δεν υπάγεται στις περί πληροφόρησης του αλλοδαπού δικαίου διατάξεις κάθε εγχώριου δικαίου.

Εφαρμοστέο δίκαιο στην Κύπρο

Στο άρθρο 29 του Περί Δικαστηρίων Νόμου (Ν.14/60) καθορίζεται το δίκαιο που εφαρμόζεται στην Κύπρο, κατά την εκδίκαση πολιτικών και ποινικών υποθέσεων, τόσο πρωτοβάθμιας, όσο και δευτεροβάθμιας δικαιοδοσίας.

Συγκεκριμένα προνοείται ότι:

29.-(1) Έκαστον δικαστήριο εν τη ασκήσει της πολιτικής ή ποινικής αυτού δικαιοδοσίας θα εφαρμόζη-

(α) το Σύνταγμα της Δημοκρατίας και τους δυνάμει αυτού γενομένους ή υπό Δικαστηρίου εφαρμοστέους νόμους

(β) τους νόμους τους διατηρηθέντας εν ισχύϊ δυνάμει του άρθρου 188 του Συντάγματος υπό τους εν αυτώ προβλεπομένους όρους εκτός εάν άλλη πρόβλεψις εγένετο ή θα γίνη δυνάμει νόμου εφαρμοστέου ή γενομένου δυνάμει του Συντάγματος

(γ) το κοινόν δίκαιον (common law) και τας αρχάς της επεικίας (equity) εκτός εάν άλλη πρόβλεψις εγένετο ή θα γίνη υπό οιοδήποτε νόμου εφαρμοστέου ή γενομένου δυνάμει του Συντάγματος ή οιοδήποτε νόμου διατηρηθέντος εν ισχύϊ δυνάμει της παραγράφου (β) του παρόντος εδαφίου, εφόσον δεν αντιβαίνουν ή δεν είναι ασυμβίβαστοι προς το Σύνταγμα

(δ) τους νόμους και τας αρχάς περί των Βακουφίων (ahkamul enkaf) τους αναφερομένους εις την παράγραφον 2 του άρθρου 110 του Συντάγματος

(ε) τους Νόμους του Κοινοβουλίου του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Βορείου Ιρλανδίας, οίτινες είχαν εφαρμογήν εν Κύπρω κατά την αμέσως προ της ημέρας ανεξαρτησίας ημέραν, εκτός εάν άλλη εγένετο ή θα γίνη πρόβλεψις υπό νόμου εφαρμοστέου ή γενομένου δυνάμει του Συντάγματος και εφόσον δεν είναι αντίθετοι ή ασυμβίβαστοι προς το Σύνταγμα.

(2) Το Ανώτατον Δικαστήριο εν τη ασκήσει της δικαιοδοσίας-

(α) δι' ης περιβέβληται δυνάμει της παραγράφου (α) του άρθρου 19 θα εφαρμοζή, τηρουμένων των διατάξεων των παραγράφων (γ) και (ε) του εδαφίου (1), το υπό του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Δικαιοσύνης εν Αγγλία, εν τη ασκήσει της επί ναυτικών υποθέσεων δικαιοδοσίας αυτού εφαρμοζόμενον κατά την προ της ημέρας ανεξαρτησίας ημέραν δίκαιον, ως θα ετροποποιείτο τούτο διά νόμου της Δημοκρατίας

(β) δι' ης περιβέβληται δυνάμει της παραγράφου (β) του άρθρου 19 θα εφαρμοζή το εις γαμικής διαφοράς αφορών δίκαιον όπερ εφηρμόζετο υπό του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Κύπρου κατά την προ της ημέρας ανεξαρτησίας ημέραν ως θα ετροποποιείτο διά νόμου γενομένου βάσει του Συντάγματος.

(3) Ο Πρόεδρος Επαρχιακού Δικαστηρίου εν τη ασκήσει της επί γαμικών διαφορών δικαιοδοσίας αυτού εφαρμοζεί το υπό του Ανωτάτου Δικαστηρίου εις εκατέραν περιπτώσιν εφαρμοζόμενον δίκαιον προ της καταργήσεως και αντικαταστάσεως του άρθρου 19 υπό του άρθρου 2 του Νόμου 96 του 1986.

(4) Ο Πρόεδρος Επαρχιακού Δικαστηρίου θα έχη ωσαύτως δικαιοδοσίαν να ακούη και αποφασίζη οιαδήποτε γαμικήν διαφοράν αφορώσαν εις γάμον τελεσθέντα συμφώνως προς τας διατάξεις του περί Γάμου Νόμου εφ' όσον οιοσδήποτε των διαδικων διέμενεν εν Κύπρω διά περίοδον τουλάχιστον δεκαπέντε ημερών αμέσως προ της ημερομηνίας ενάρξεως της επί Δικαστηρίω διαδικασίας».

Σύμφωνα με το άρθρο 1Α του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας, όπως αυτό εισήχθη στις συνταγματικές διατάξεις, με το άρθρο 2 του Περί της Πέμπτης Τροποποίησης του Συντάγματος Νόμου του 2006 (Ν. 127(Ι)/2006), «*Ουδεμία διάταξη του Συντάγματος θεωρείται ότι ακυρώνει νόμους που θεσπίζονται, πράξεις που διενεργούνται ή μέτρα που λαμβάνονται από τη Δημοκρατία τα οποία καθίστανται αναγκαία από τις υποχρεώσεις της ως κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης ούτε εμποδίζει Κανονισμούς, Οδηγίες ή άλλες πράξεις ή δεσμευτικά μέτρα νομοθετικού χαρακτήρα που θεσπίζονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση ή από τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες ή από τα θεσμικά τους όργανα ή από τα αρμόδια τους σώματα στη βάση των συνθηκών που ιδρύουν τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες ή την Ευρωπαϊκή Ένωση από του να έχουν νομική ισχύ στη Δημοκρατία».*

Εφαρμογή αλλοδαπού δικαίου από τα Κυπριακά Δικαστήρια

Ανασκόπηση Νομολογίας

Τα κυπριακά δικαστήρια εκλαμβάνουν τον ξένο νόμο ως απλό πραγματικό γεγονός. Από το δεδομένο αυτό προκύπτει η υποχρέωση του διαδίκου, που επικαλείται τις διατάξεις του, να τις αναφέρει στο δικόγραφο του, σύμφωνα με τους δικονομικούς κανόνες που διέπουν τον καταρτισμό των έγγραφων προτάσεων, για να μπορούν να καταστούν αντικείμενο απόδειξης αργότερα κατά τη δίκη. Ο κανόνας είναι επιτακτικός. Μόνο στην περίπτωση παραδοχής από τον αντίδικο του περιεχομένου του ισχύοντος στη ξένη χώρα δικαίου συγχωρείται η παρέκκλιση: *Letco Company Limited & Άλλοι v. Σωκράτη Ζ. Ηλιάδη & Άλλων* (1991) 1 Α.Α.Δ 435, *Parkasho v. Singh* [1967] 1 All E.R. 737, *Dacey & Morris "The Conflict of Laws"*, 10η έκδοση, τόμος 2, σελ. 1206-1208⁹.

Το μέσο γνώσης του αλλοδαπού δικαίου είναι βασικά οι γνώμες των νομομαθών. Το θέμα πραγματεύεται ο *Cheshire "Private International Law"* 9η έκδοση, σελ. 130: "It is obvious that no witness can speak to a question of law as a fact and that all he can do is to express his opinion. The rule is, therefore, that he must be an expert. The question as to who is a sufficient expert in this matter has not been satisfactorily resolved by the English decisions. Though no doubt the court has a discretion in the matter, the general principle has been that no person is a competent witness unless he is a practising lawyer in the particular legal system in question, or unless he occupies a position or follows a calling in which he must necessarily acquire a practical working knowledge of the foreign law. In other words, practical experience is a sufficient qualification." Σχετική είναι και η απόφαση *Tallina Laevauhisus (A/S) v. Estonian State S.S. Line* [1947] 80 L.L. Rep. 99, 108: "The witness, however expert in the foreign law, cannot prevent the court using its common sense; and the court can reject his evidence if he says something patently absurd, or something inconsistent with the rest of his evidence,... Subject to the above qualification, or rather explanation, the rule that our courts must take the foreign law from the expert witness in that law is universal." Βλέπε περαιτέρω *Dacey & Morris* κάτω από την επικεφαλίδα "Mode of proof" που

⁹ Royal Bank of Scotland P.L.C. v. Geodrill Co. Ltd. και άλλων (1993) 1 Α.Α.Δ 753

αρχίζει στη σελ. 1209 και τελειώνει στη 1218. Τέλος το βάρος απόδειξης¹⁰ του αλλοδαπού νόμου βαρύνει το διάδικο που βασίζει την απαίτηση ή την υπεράσπιση του σε αυτόν. (Βλέπε για παράδειγμα *Rodden v. Whatlings Ltd. [1961] S.C. 132* και *Dynamit A.G. v. Rio Tinto Co. [1918] A.C. 260,295*)¹¹.

Σε περίπτωση που δεν υπάρχει εισήγηση για εφαρμογή αλλοδαπού δικαίου και μαρτυρίας που να το αποδεικνύει το πρωτόδικο δικαστήριο θα εφαρμόσει το ημεδαπό δίκαιο¹².

Είναι αδήριτη δικονομική ανάγκη για έκθεση λεπτομερειών του αλλοδαπού δικαίου στα δικόγραφα και η απόδειξή του, με σχετική μαρτυρία, από το διάδικο που επικαλείται την εφαρμογή του. Η συγκεκριμένη δικογραφική έλλειψη δύναται να διορθωθεί με αίτηση τροποποίησης στον κατάλληλο χρόνο και στη βάση των προϋποθέσεων που τίθενται από τη Δ.25 των Θεσμών Πολιτικής Δικονομίας¹³.

Όταν υπάρχουν αλληλοσυγκρουόμενες εκδοχές εμπειρογνώμωνων, το Δικαστήριο έχει εξουσία να εξετάσει το ίδιο τις πηγές του αλλοδαπού δικαίου, στις οποίες έχουν αναφερθεί οι εμπειρογνώμονες μάρτυρες των διαδίκων για να μορφώσει ίδια γνώμη, αν και δεν έχει εξουσία να διεξάγει δική του έρευνα σε πηγές που δεν έχουν τεθεί ενώπιον του από τους εμπειρογνώμονες μάρτυρες¹⁴.

¹⁰ Βάρος απόδειξης (burden of proof) είναι η υποχρέωση που εναποτίθεται στους ώμους κάθε διαδίκου να αποδείξει, με την προσαγωγή ανάλογης μαρτυρίας, ένα ή περισσότερα επίδικα ζητήματα (πχ. στις ποινικές υποθέσεις το βάρος απόδειξης όλων των συστατικών στοιχείων της κατηγορίας φέρει η Κατηγορούσα Αρχή, δηλ. η Κατηγορούσα Αρχή έχει καθήκον να αποδείξει, με την προσαγωγή της κατάλληλης μαρτυρίας, όλα τα συστατικά στοιχεία του αδικήματος).

¹¹ *Royal Bank of Scotland P.L.C. v. Geodril Co. Ltd.* και άλλων (1993) 1 Α.Α.Δ 753

¹² Το Πλοίο "Παναγία Μυρτιδιώτισσα" v. Σιδηρόπουλου και άλλου (1998) 1Β Α.Α.Δ 1000

¹³ *Khan κ.α v. Δημοκρατίας του Πακιστάν και Γενικού Εισαγγελέα της Δημοκρατίας υπό την ιδιότητά του ως Προσωρινού Διαχειριστή της περιουσίας του αποβιώσαντα Sagheer Khan* (2011) 1Β Α.Α.Δ 1211 και *Federal Bank of Lebanon (S.A.L.) v. Νίκου Κ. Σιακόλα* (1999) 1Α Α.Α.Δ 44

¹⁴ *Williams and Glyn's Bank plc, και άλλος v. Του Πλοίου "Maria"*, (1992) 1 Α.Α.Δ. 309

Τι ισχύει στην Αγγλία

Το αγγλικό δίκαιο, από το 18^ο αιώνα, βασίζεται στην αρχή ότι το αλλοδαπό δίκαιο πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα πραγματικό γεγονός¹⁵. Η άγνοια των δικαστηρίων πρέπει να αντισταθμίζεται με την υποβολή του αλλοδαπού νόμου στη διαδικασία της απόδειξης. Η προσέγγιση του *Lord Mansfield* στην *Mostyn*¹⁶ είναι χαρακτηριστική *“The way of knowing foreign laws is by admitting them to be proved as facts”*, που σημαίνει (σε ελεύθερη μετάφραση) ότι ο τρόπος γνώσης των αλλοδαπών νόμων είναι με την απόδειξή τους ως γεγονότα. Ακόμη και εάν πρόκειται για το εφαρμοστέο δίκαιο σε κάποιο άλλο, από την Αγγλία, μέρος των βρετανικών εδαφών, δεν μπορεί να εισαχθεί, ως δεδομένο, σε ένα άγγλο δικαστή¹⁷. Ο γενικός κανόνας είναι, ότι ένα αγγλικό δικαστήριο δεν θα εφαρμόσει το αλλοδαπό δίκαιο, εκτός εάν αυτό είναι δικογραφημένο από κάποιον από τους διαδίκους (default rule)¹⁸.

Κατά συνέπεια ο διάδικος, που επιθυμεί να επικαλεσθεί το αλλοδαπό δίκαιο, πρέπει να το επικαλεστεί και να το δικογραφήσει με τον ίδιο τρόπο, όπως και κάθε άλλο πραγματικό γεγονός¹⁹. Μόνο σε περίπτωση, που το αλλοδαπό δίκαιο, με το οποίο συνδέεται μια υπόθεση, δικογραφείται από τον διάδικο, που το επικαλείται, είναι δυνατό να αποφασισθεί από το δικαστήριο. Σε διαφορετική περίπτωση θεωρείται ότι είναι το ίδιο με το αγγλικό δίκαιο²⁰. Ο δικαστής δεν έχει ούτε την εξουσία ούτε το καθήκον να το πράξει *ex officio*²¹. Αυτό το δόγμα έχει άμεση σχέση με την

¹⁵ Fentiman, L.Q.Rev. 108 (1992) 143-144, Sass, Am. J. Comp. L. 16 (1968) 335, Hartley, I.C.L.Q. 45 (1996) 282-283, Dicey, Conflict of Laws, 2nd ed. (1908), p. 23.

¹⁶ *Mostyn v. Fabrigas* (1774), 1 Cowper's King's Bench Reports (Cowp.) 161, 174 (per Lord Mansfield)

¹⁷ *Nelson v. Bridport* (1847) 8 Beav. 547 και *Cheshire's Private International law*, Butterworths, 9th ed., 1974, Chap. V, p. 128

¹⁸ Hartley, I.C.L.Q. 45 (1996), 285

¹⁹ Morse, in: Dicey and Morris on the Conflict of Laws, 13th ed. 2000, No. 9-003.

²⁰ *Cheshire's Private International law*, Butterworths, 9th ed., 1974, Chap. V, p. 128

²¹ *Fremoult v. Dedire* [1718], 1 P. Wms. 429, *Ascherberg v Casa Musicale Sonzogno* [1971], 1 W.L.R. 1128, C.A.

παραδοσιακή αντίληψη του κοινοδικαίου (common law), ότι ο δικαστής είναι επιδιαιτητής και ο ρόλος του περιορίζεται στην εκδίκαση της διαφοράς μεταξύ των διαδίκων, με τους όρους και στα δικογραφικά πλαίσια, που οι ίδιοι οι διάδικοι έχουν θέσει ενώπιόν του²².

A) Ο αλλοδαπός νόμος πρέπει να δικογραφείται

Ο γενικός κανόνας είναι ότι ο διάδικος, που επιθυμεί να βασισθεί σε έναν αλλοδαπό νόμο, πρέπει να τον δικογραφήσει, όπως και κάθε άλλο επίδικο ζήτημα. Σε μια τέτοια περίπτωση, το δικαστήριο θα αποφασίσει την υπόθεση συνυπολογίζοντας τα αλλοδαπά στοιχεία, μολονότι πρόκειται για μια καθαρά εγχώρια αγγλική υπόθεση. Υπάρχει, ωστόσο, μια θεσπισμένη εξαίρεση σε αυτή την αρχή. Εάν μια υπόθεση διέπεται από το νόμο κάποιας χώρας της Κοινοπολιτείας, το δικαστήριο μπορεί να διατάξει τη διακρίβωση του νόμου, στη βάση των διατάξεων του British Law Ascertainment Act 1859, εάν θεωρήσει, ότι αυτό είναι αναγκαίο ή σκόπιμο για την ορθή διεξαγωγή της δίκης. Τέτοια διατάγματα έχουν εκδοθεί, με πρωτοβουλία των δικαστηρίων, μολονότι ο αλλοδαπός νόμος δεν είχε δικογραφηθεί²³.

B) Ο αλλοδαπός νόμος πρέπει να αποδειχθεί

Τα αγγλικά δικαστήρια έχουν δικαστική γνώση του αγγλικού δικαίου και των πασιδηλών γεγονότων, αλλά όχι του αλλοδαπού νόμου. Κατά συνέπεια, ο αλλοδαπός νόμος πρέπει να αποδειχθεί σε κάθε υπόθεση. Δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη από προηγούμενες αγγλικές αποφάσεις, στις οποίες τέθηκε ενώπιον του δικαστηρίου ο ίδιος κανόνας του αλλοδαπού νόμου, μολονότι τέτοιες αποφάσεις μπορεί να γίνουν

²² Fentiman, L.Q.Rev. 108 (1992), 144, Lightman, Civil Litigation in the 21th Century, (1988) 17 Civ.J.Q. 388.

²³ Dicey & Morris, The Conflict of Laws, Stevens & Sons, 10th Edt., 1980, Vol. 2, Chap.36, p.1206

αποδεκτές, ως αποδεικτικά στοιχεία, προκειμένου να αποδειχθεί ο αλλοδαπός νόμος. Στην πράξη, είναι απολύτως πιθανό για ένα αγγλικό δικαστήριο να καταλήξει σε διαφορετικά συμπεράσματα σε διαφορετικές υποθέσεις, εφαρμόζοντας τον ίδιο κανόνα του αλλοδαπού νόμου²⁴. Υπάρχουν βεβαίως και περιπτώσεις, όπου κρίθηκε, κατ' εξαίρεση, ότι ο αλλοδαπός νόμος δεν ήταν αναγκαίο να αποδειχθεί. Ενδεικτικά αναφέρεται η περίπτωση που πρόκειται για ένα πασίγνωστο γεγονός (προαναφέρθηκε, ότι κρίθηκε, ότι το δικαστήριο είχε δικαστική γνώση για το γεγονός ότι η ρουλέτα δεν ήταν παράνομη στο Μόντε Κάρλο) ή όταν είναι παραδεκτός από τους διαδικούς ή σε περίπτωση που κάτι τέτοιο ζητηθεί από κοινού από τους διαδικούς²⁵.

Γ) Τρόπος απόδειξης

Για την απόδειξη του αλλοδαπού νόμου είναι πάντοτε αναγκαία η μαρτυρία εμπειρογνώμονα (expert), προκειμένου να εξηγήσει και να ερμηνεύσει τις πρόνοιές του²⁶. Η αντίδικη πλευρά έχει δικαίωμα να καλέσει εμπειρογνώμονα της επιλογής της. Σε περίπτωση διαφωνίας των δυο εμπειρογνομόνων, το δικαστήριο θα πρέπει να αποφασίσει και έχει διακριτική ευχέρεια, είτε να προτιμήσει, στο σύνολό της, τη μαρτυρία του ενός εκ των εμπειρογνομόνων, είτε να αποδεχθεί μέρος της μαρτυρίας του ενός και μέρος της μαρτυρίας του άλλου²⁷. Ο εμπειρογνώμονας δεν είναι απαραίτητο να είναι ένας αλλοδαπός δικηγόρος, η πρακτική εμπειρία έχει κριθεί ότι είναι ικανοποιητικό²⁸ και/ή το μοναδικό προσόν που πρέπει να έχει²⁹. Σύμφωνα με το

²⁴ Dicey & Morris, *The Conflict of Laws*, Stevens & Sons, 10th Edt., 1980, Vol. 2, Chap.36, p.1206-1207

²⁵ Dicey & Morris, *The Conflict of Laws*, Stevens & Sons, 10th Edt., 1980, Vol. 2, Chap.36, p.1206-1209

²⁶ *Cheshire's Private International law*, Butterworths, 9th ed., 1974, Chap. V, p. 130

²⁷ Hartley, *I.C.L.Q.* 45 (1996), 284

²⁸ *Cheshire's Private International law*, Butterworths, 9th ed., 1974, Chap. V, p. 130

²⁹ Hartley, *I.C.L.Q.* 45 (1996), 283

άρθρο 4(2) του Civil Evidence Act 1972, όταν ένα αγγλικό δικαστήριο έχει προηγουμένως ξεκαθαρίσει ένα ερώτημα αλλοδαπού νόμου και σε περίπτωση που η προηγούμενη απόφαση παρουσιασθεί με τον κατάλληλο, δικονομικά, τρόπο, τότε η απόφαση θα πρέπει να γίνει αποδεκτή ως μαρτυρία για την απόδειξη του αλλοδαπού νόμου. Τέτοια προηγούμενη απόφαση θα πρέπει να θεωρείται ως καθοριστική, εκτός εάν αποδειχθεί το αντίθετο.

Προϋποθέσεις εφαρμογής αλλοδαπού δικαίου στην Κύπρο

Από την ανάλυση της νομολογίας προκύπτει ότι η πρώτη προϋπόθεση για την εφαρμογή του αλλοδαπού δικαίου σε οποιαδήποτε δικαστική διαδικασία στην Κύπρο είναι *δικονομική* και μάλιστα *επιτακτικής φύσεως*.

Δικογράφηση αλλοδαπού δικαίου

Οι διατάξεις του αλλοδαπού δικαίου πρέπει απαρέγκλιτα να δικογραφούνται, σύμφωνα με τους δικονομικούς κανόνες, που διέπουν τον καταρτισμό των έγγραφων προτάσεων (έκθεση απαίτησης ή έκθεση υπεράσπισης ή ανταπαίτηση ανάλογα με την περίπτωση) από το διάδικο που επικαλείται την εφαρμογή τους.

Η δικογράφηση απαιτείται μάλιστα να μην είναι γενική και αφηρημένη, αλλά να περιέχει συγκεκριμένες αναφορές στο αλλοδαπό δικαιο και να περιλαμβάνει όλες τις αναγκαίες λεπτομέρειες για τις διατάξεις του, χωρίς ωστόσο να αποκλείεται απόδειξη λεπτομερειών του αλλοδαπού δικαίου, όταν υπάρχει στα δικόγραφα ουσιώδης ισχυρισμός, αλλά όχι εξειδικευμένη αναφορά του στις σχετικές λεπτομέρειες³⁰.

³⁰ Vector Omega VG v. Του Πλοίου M/V Girvas και άλλων (2000) 1(A) AΑΔ 16

Η έλλειψη δικογράφησης αποστερεί από το διάδικο τη δυνατότητα επίκλησης των διατάξεων του αλλοδαπού δικαίου.

Δικονομική δυνατότητα διόρθωσης της έλλειψης δικογράφησης με τη χρήση της Δ.25 των Περί Πολιτικής Δικονομίας Διαδικαστικών Κανονισμών

Η παράλειψη δικογράφησης δεν είναι θανάσιμη (fatal), με την έννοια, ότι είναι δυνατή η τροποποίηση του δικογράφου, στην κατάλληλη περίπτωση και στον κατάλληλο χρόνο, με τους όρους και τις προϋποθέσεις που προνοεί η Δ. 25 των Περί Πολιτικής Δικονομίας Διαδικαστικών Κανονισμών, όπως αυτή έχει ερμηνευθεί από τη νομολογία.

Η Δ.25 Θ. 1 έχει ως ακολούθως:

«The Court or a Judge may, at any stage of the proceedings, allow either party to alter or attend his endorsement or pleadings, in such manner and on such terms as may be just, and all such amendments shall be made as may be necessary for the purpose of determining the real questions in controversy between the parties»

σε ελεύθερη μετάφραση:

«Το Δικαστήριο ή Δικαστής μπορεί σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας να επιτρέψει σε οποιονδήποτε από τους διαδίκους να διορθώσει ή τροποποιήσει την οπισθογράφηση ή τα δικόγραφα με τέτοιο τρόπο και με τέτοιους όρους που θα είναι δίκαιοι και όλες οι τέτοιες τροποποιήσεις θα πρέπει να γίνουν σαν αναγκαίες για σκοπούς αποπερατώσεως των πραγματικών ζητημάτων που είναι αμφισβητούμενα μεταξύ των διαδίκων».

Η πιο πάνω διάταξη έτυχε ερμηνείας σε μεγάλο αριθμό υποθέσεων, όπου τονίστηκε ότι η τροποποίηση δικογράφων μπορεί να επιτραπεί όταν αυτή είναι αναγκαία για την επίλυση της διαφοράς μεταξύ των διαδίκων, εκτός από περιπτώσεις που η τροποποίηση μπορεί να επιφέρει βλάβη στον αντίδικο ή όταν ο αιτητής κινείται με κακή πίστη (βλ. *Ευριπίδου v. Καννάουρου (1985) 1 C.L.R. 24, United Sea Transport Co. Ltd. v. Ζάκου (1980) 1 C.L.R. 510, Αννα Latouf Agini v. Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος (1999) 1 Α.Α.Δ. 11, William Patric Jack v. Philiappa Estates Ltd (1988) 1 C.L.R.. 607 και Χριστοδούλου v. Χριστοδούλου & άλλου (1991) 1 Α.Α.Δ. 934*).

Αναμφίβολα λοιπόν η διακριτική ευχέρεια του Δικαστηρίου, βάσει της Δ.25, είναι πλατιά. Κατά κανόνα άδεια για τροποποίηση δίδεται εκτός εάν το Δικαστήριο βρει ότι ο αιτητής ενεργεί κακόβουλα ή ότι με την τροποποίηση θα επηρεαστεί σε τέτοιο βαθμό ο καθ' ου η αίτηση, ώστε να μην είναι δυνατή η αποζημίωσή του με την πληρωμή εξόδων.

Οι αρχές που διέπουν το θέμα της τροποποίησης συνοψίζονται στην *Στέλιος Φοινιώτης v. Greenmar Navigation Ltd και άλλων (1989) 1(E) ΑΑΔ σελ. 33*, στην οποία αναφέρεται ότι:

«1. Η τροποποίηση επιτρέπεται σε κάθε στάδιο της διαδικασίας δεδομένου ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις που την καθιστούν απαραίτητη για την αποτελεσματικότερη απονομή της δικαιοσύνης.

2. Στον προσδιορισμό των συμφερόντων της δικαιοσύνης συνεκτιμούνται οι επιπτώσεις από την τροποποίηση στα συμφέροντα του αντίδικου και ιδιαίτερα λαμβάνεται υπόψη η τυχόν καθυστέρηση που δυνατό να επέλθει.

3. Η τροποποίηση επιτρέπεται κατά κανόνα, εφόσον δεν προκαλείται ανεπανόρθωτη ζημιά στον αντίδικο που να μην μπορεί να αποζημιωθεί με έξοδα, και

4. Η έναρξη της δίκης δεν δημιουργεί ανυπέβλητα εμπόδια αλλά η ευχέρεια του Δικαστηρίου ασκείται σε μια τέτοια περίπτωση με φειδώ ώστε να αποφεύγεται το ενδεχόμενο εκτροχιασμού της δίκης».

Στην *Δόμνα Ν. Χριστοδούλου ν. Αθηναΐδος Ι. Χριστοδούλου κ.α. (1991) 1 ΑΑΔ 934*, επισημάνθηκε ότι η σύγχρονη τάση είναι να επιτρέπονται τροποποιήσεις ακόμα και όταν η τροποποίηση είναι αποτέλεσμα αμέλειας ή καθυστέρησης, νοουμένου ότι δεν θα προκληθεί αδικία η οποία δεν θα μπορεί να αποζημιωθεί με έξοδα.

Το γεγονός είναι ότι η προσέγγιση της νομολογίας στο θέμα της τροποποίησης είναι φιλελεύθερη. Όμως, όπως έχει τονισθεί στην *Ταξί Κυριάκος Λτδ ν. Ανδρέα Παύλου (1995) 1 ΑΑΔ 560*, «όσο φιλελεύθερη και αν δικαιολογείται να είναι η προσέγγιση, το ζήτημα εξακολουθεί να υπάγεται στη διακριτική ευχέρεια του Δικαστηρίου. Γνώμονας για την άσκηση αυτής της διακριτικής εξουσίας είναι το σύνολο των περιστατικών».

Αναλύοντας την πλατιά διακριτική ευχέρεια του Δικαστηρίου στην *Ε. Φιλίππου Λτδ ν. Compass Insurance Co Ltd (1990) 1 ΑΑΔ 24*, στη σελ. 26, τονίσθηκε ότι: «Τα συμφέροντα της δικαιοσύνης είναι ο παράγων ο οποίος δεσπόζει στην άσκηση της διακριτικής ευχέρειας του Δικαστηρίου. Τα στοιχεία τα οποία συνθέτουν και προσδιορίζουν τα συμφέροντα της δικαιοσύνης εξισορροπούνται μετά από την συνεκτίμηση των συμφερόντων των διαδίκων και των ευρύτερων συμφερόντων της δικαιοσύνης για τελέσφορο επίλυση όλων των συναφών διαφορών μεταξύ τους καθώς και των συμφερόντων του δημοσίου στην εξασφάλιση της ταχείας απονομής της δικαιοσύνης».

Απόδειξη αλλοδαπού δικαίου

Σε περίπτωση ορθής δικονομικής εισαγωγής των διατάξεων του αλλοδαπού δικαίου στα δικόγραφα, το επόμενο βήμα και συνάμα ***προϋπόθεση*** για την εφαρμογή του αλλοδαπού δικαίου είναι η ***απόδειξη*** του από το διάδικο που φέρει το βάρος απόδειξης, που δεν είναι άλλος από το διάδικο που το επικαλείται.

Η απόδειξη γίνεται με την προσαγωγή προφορικής μαρτυρίας ειδικού (expert witness) και ειδικότερα με τη μαρτυρία προσώπου εξειδικευμένου στο αλλοδαπό δίκαιο (expert in foreign law). Στην πράξη πρόκειται για πρόσωπα που γνωρίζουν ή έχουν εμπειρίες από τις νομικές αρχές που εφαρμόζονται στην ξένη χώρα³¹.

Όπως προκύπτει από τη νομολογία, η γενική αρχή είναι ότι η πρακτική εξάσκηση στην εφαρμογή του αλλοδαπού θεωρείται ικανοποιητική. Για παράδειγμα εάν γίνεται επίκληση των διατάξεων του αλλοδαπού δικαίου περί εταιρειών, ειδικός θα μπορούσε να θεωρηθεί είτε δικηγόρος με πρακτική εμπειρία στον συγκεκριμένο τομέα, είτε πρόην δικαστής με ανάλογη εμπειρία.

Ενδεικτικά, αλλά όχι περιοριστικά, μαρτυρία για νόμους και νομικές αρχές, που ισχύουν σε ξένες χώρες, έχει κριθεί, ότι μπορεί να δοθεί από:

- (i) Δικηγόρο που ασκεί το επάγγελμα στη χώρα εκείνη (*Baron de Bode's Case (1845) 8 QB 208*)
- (ii) Πρόην δικηγόρο (*Re Duke of Wellington, Clentanar v. Wellington and Others (1947) 2 All ER 854*)
- (iii) Δικηγόρο που δεν ασκεί το επάγγελμα αλλά κατέχει δίπλωμα δικηγόρου (*Barford v. Barford and McLeod (1918) P 140*)
- (iv) Πρόσωπο που έχει αποκτήσει κατάλληλη πείρα με ακαδημαϊκές σπουδές (*Brailey v. Rhodesia Consolidated Ltd (1910) 2 Ch 95*)
- (v) Αξιωματούχο πρεσβείας (*In the Goods of Dost Aly Khan (1880) 6 PD 6*)
- (vi) Πρόσωπο που έχει αποκτήσει σχετική εμπειρία σε τραπεζικές εργασίες (*Ajami v. Comptroller of Customs (1954) 1 WLR 1405*)

³¹ R v. Ofori (1994) 99 Cr App R 223, Cooper McDougal & Robertson Ltd v. Stella Cosmetics Co Ltd and Others (1980) 1 CLR 214

- (vii) Πρόσωπο που έχει αποκτήσει σχετική εμπειρία στο εμπόριο (*Van Der Donckt v. Thellusson (1849) 8 CB 812*)
- (viii) Συμβολαιογράφο, ως προς τις νομικές αρχές που διέπουν τους εκτελεστές διαθηκών στη χώρα του (*In the Goods of Whitelegg (1899) P 267*)³².

Βεβαίως δεν αποκλείεται η σχετική μαρτυρία να δοθεί από οποιοδήποτε πρόσωπο, κριθεί από το δικαστήριο, στη βάση των ακαδημαϊκών του προσόντων και/ή της επαγγελματικής του εμπειρίας, ότι είναι ικανός γνώστης και δη πραγματογνώμονας των διατάξεων του αλλοδαπού δικαίου.

Ένα εύλογο ερώτημα, που μπορεί να προκύψει, αναφορικά με τον τρόπο απόδειξης του αλλοδαπού δικαίου, είναι εάν, εκτός από τη δυνατότητα προσαγωγής προφορικής μαρτυρίας, υπάρχει και η δικονομική ευχέρεια χρήσης άλλων αποδεικτικών μέσων, όπως π.χ. ένορκης δήλωσης (affidavit).

Στα πλαίσια ακρόασης της ουσίας της υπόθεσης τέτοια δικονομική δυνατότητα, προβλέπεται, κατ' εφαρμογή της νέας Δ.30 των Περί Πολιτικής Δικονομίας Διαδικαστικών Κανονισμών, αλλά μόνο για τις αγωγές, που το αντικείμενό τους δεν υπερβαίνει τις €3000, η ακρόαση των οποίων, σύμφωνα με τη Δ.30 Θ.6 διεξάγεται στη βάση της έγγραφης μαρτυρίας, υπό μορφή ένορκης ή ενόρκων δηλώσεων, που κατατίθενται στο στάδιο, που η υπόθεση ορίζεται για οδηγίες, μη αποκλεισμένης όμως της πιθανότητας το δικαστήριο, κατ' εφαρμογή της Δ.30 Θ.7 να διατάξει, κατ' εξαίρεση, την παρουσίαση προφορικής μαρτυρίας από διάδικο ή μάρτυρα που ήδη έχει καταθέσει εγγράφως τη μαρτυρία του ή την παρουσίαση προφορικής μαρτυρίας από μάρτυρα που δεν έχει καταθέσει εγγράφως τη μαρτυρία του.

³² Το Δίκαιο της Απόδειξης, Ηλιάδη & Σάντη, σελ. 598, 599

Αυτό μπορεί δικονομικά να συμβεί επίσης στις περιπτώσεις, που το ζήτημα εγείρεται στα πλαίσια εκδίκασης ενδιάμεσης αίτησης, όπως π.χ. για την έκδοση προσωρινού διατάγματος (interim order).

Σε μια τέτοια περίπτωση, επειδή, κατ' εφαρμογή των προνοιών της Δ.48 Θ. 4(2) των Περί Πολιτικής Δικονομίας Διαδικαστικών Κανονισμών, η ακρόαση μιας ενδιάμεσης αίτησης διεξάγεται στη βάση των γεγονότων που αναφέρονται στην αίτηση ή στις ένορκες δηλώσεις, που υποστηρίζουν, είτε την αίτηση, είτε την ένσταση, σε περίπτωση που καταχωρηθεί από την αντίδικη πλευρά, η μόνη δυνατότητα για προσαγωγή της μαρτυρίας είναι η καταχώρηση ένορκης δήλωσης ή ενόρκων δηλώσεων, για υποστήριξη, είτε της αίτησης, είτε της ένστασης.

Βεβαίως και σε αυτή την περίπτωση, σύμφωνα με τη Δ.48 Θ. 4(2) και τη Δ.39 των Περί Πολιτικής Διαδικαστικών Κανονισμών, υπάρχει η δυνατότητα σε κάθε πλευρά, αιτητή και καθ' ου η αίτηση, να ζητήσει και να επιτύχει την έκδοση από το δικαστήριο διατάγματος για την προσέλευση του ενόρκως δηλούντα στο δικαστήριο, προκειμένου να αντεξετασθεί, επί του περιεχομένου της ένορκης δήλωσής του.

Συνέπειες παράλειψης επίκλησης ή αποτυχίας απόδειξης του αλλοδαπού δικαίου

Θα πρέπει να είναι κατανοητό και ξεκάθαρο ότι σε περίπτωση που, είτε δεν γίνει επίκληση της εφαρμογής του αλλοδαπού δικαίου, είτε δεν αποδειχθούν οι διατάξεις του, από το διάδικο, που φέρει το βάρος απόδειξης, το δικαστήριο δεν έχει άλλη επιλογή από την εφαρμογή του κυπριακού δικαίου (*F/V 0758 Zolotets (Call Letters (UHZT)) και άλλοι v. Ntts On Mnpo "Dalvent" (1993) 1 AAD 877, Χαρίλαος Σταυράκη Λτδ v. Zim Israel Navigation and Others (1991) 1 AAD 1087, Vlachos and Others v. Dorothea Shipping Co Ltd and Another (1980) 1CLR 113*).

Στη *Loizos D. Georghiades & Son v. Kaminaras (1958) 23 CLR 276*, ο εφεσίβλητος, που κατοικούσε στη Λεμεσό, απέστειλε επιστολή προς τους εργοδότες των εφεσειόντων στη Γερμανία, που ήταν συκοφαντική για αυτούς, κατά παράβαση του άρθρου 18 του Περί Αστικών Αδικημάτων Νόμου, Κεφ. 148. Το αστικό αδίκημα είχε διαπραχθεί στη Γερμανία αφού η δημοσίευση είχε γίνει αποκλειστικά στη χώρα εκείνη και σύμφωνα με το Γερμανικό Δίκαιο, η αγωγή μπορούσε να καταχωρηθεί εκεί. Καταχώρηση αγωγής στην Κύπρο για αστικό αδίκημα που διαπράχθηκε στο εξωτερικό, εξυπακούει ότι το αδίκημα πρέπει να είναι αστικό και να αναγνωρίζεται στην Κύπρο και δεν πρέπει να καλύπτεται από υπεράσπιση στη χώρα που διαπράχθηκε. Οι εφεσείοντες ισχυρίσθηκαν ότι η αδικοπραξία ήταν αγώγιμη στη Γερμανία, κάτι που αμφισβητήθηκε από τον εφεσίβλητο. Οι εφεσείοντες παρέλειψαν να παρουσιάσουν μαρτυρία από πραγματογνώμονα ως προς τις σχετικές αρχές του Γερμανικού δικαίου. Έτσι, το βάρος απόδειξης μεταφέρθηκε στον εφεσίβλητο που θα μπορούσε να παρουσιάσει μαρτυρία ότι η δημοσίευση σύμφωνα με το Γερμανικό δίκαιο ήταν δικαιολογημένη, γεγονός που παρέλειψε και αυτός να πράξει. Αφού το θέμα ηγέρθηκε στα Κυπριακά Δικαστήρια και δεν είχε παρουσιασθεί μαρτυρία από τους διαδίκους ως προς τις αρχές του Γερμανικού δικαίου, οι αρχές που μπορούσαν να εφαρμοστούν ήταν οι αρχές του Κυπριακού δικαίου. Επειδή το δημοσίευμα ήταν συκοφαντικό, χωρίς να έχει προβληθεί οποιαδήποτε υπεράσπιση, οι εφεσείοντες δικαιούνταν σε αποζημιώσεις που υπολογίσθηκαν στο ποσό των £100³³.

Στην *Royal Bank of Scotland PLC v. Geodrill Co Ltd και άλλων (1993) 1 AAD 753*, η Ενάγουσα απαιτούσε ποσό £214.810,41, που κατ' ισχυρισμό αποτελούσε δάνειο που είχε χορηγήσει η αγγλική τράπεζα Williams and Glynn's Bank PLC στους εναγόμενους για να τους διευκολύνει να αποκτήσουν διατηρητικό μηχάνημα αμερικανικής κατασκευής. Η εφεσείουσα στήριξε το δικαίωμα να απαιτήσει αποπληρωμή του δανείου σε μετέπειτα συγχώνευσή της με την Williams and Glynn's Bank PLC, ως

³³ Το Δίκαιο της Απόδειξης, Ηλιάδη & Σάντη, σελ. 599

αποτέλεσμα ψήφισης από το Βρετανικό Κοινοβούλιο του Royal Bank of Scotland Act 1985. Αντίτυπο του νόμου παρουσιάσθηκε ως αποδεικτικό στοιχείο από αντιπρόσωπο της εφεσείουσας στην Κύπρο, που κατέθεσε ως μάρτυρας, χωρίς όμως να έχει την ιδιότητα πραγματογνώμονα σε θέματα αγγλικού ή σκωτικού δικαίου. Το Επαρχιακό Δικαστήριο απέρριψε την αγωγή και το Ανώτατο Δικαστήριο την έφεση (και για άλλους επιπρόσθετους λόγους), υπογραμμίζοντας ότι η μαρτυρία που δόθηκε για τον αλλοδαπό νόμο δεν είχε πηγάσει από πραγματογνώμονα³⁴.

Εφαρμογή αλλοδαπού δικαίου από τα Ελληνικά Δικαστήρια

Η λύση του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας³⁵

Ο ελληνικός Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας περιέχει τρεις βασικές διατάξεις που αναφέρονται στη δικονομική μεταχείριση³⁶ του αλλοδαπού δικαίου: Το άρθρο 337, που ορίζει τον τρόπο σύμφωνα με τον οποίο το αλλοδαπό δικαιο εισάγεται στη δίκη και γίνεται δικονομικά γνωστό στο δικαστή, καθώς και τα άρθρα 559.1 και 560.1 που αφορούν τον αναιρετικό έλεγχο της εφαρμογής του αλλοδαπού δικαίου από τα δικαστήρια της ουσίας. Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 337 του ΚΠολΔ, το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη αυτεπαγγέλτως³⁷ και χωρίς απόδειξη το δικαιο που ισχύει σε αλλοδαπή πολιτεία, τα έθιμα και τα συναλλακτικά ήθη και, αν δεν τα γνωρίζει, μπορεί να διατάξει απόδειξη ή να χρησιμοποιήσει όποιο μέσο κρίνει

³⁴ Το Δίκαιο της Απόδειξης, Ηλιάδη & Σάντη, σελ. 600

³⁵ Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Γραμματικάκη-Αλεξίου, Ε' έκδοση, σελ. 79

³⁶ Κεραμύς, Αστικό δικονομικό δικαιο, Γενικό μέρος, 1986, σελ. 378-385, Δικονομική μεταχείριση αλλοδαπού δικαίου, εθίμου και συναλλακτικών ηθών, ΕφΑθ 3597/1975 ΝοΒ 1975.1193, ΑΠ α' τμ. 1716/1980 ΕΕΝ 1981.718.

³⁷ Για την αυτεπάγγελτη εφαρμογή από το δικαστή και την απόδειξη του αλλοδαπού δικαίου βλ. Α. Γραμματικάκη-Αλεξίου, Προβλήματα εφαρμογής του αλλοδαπού δικαίου και ειδικότερα στη διαδικασία εκδόσεως κληρονομητηρίου, 1976, σελ. 9-14

κατάλληλο, χωρίς να περιορίζεται στις αποδείξεις που προσάγουν οι διάδικοι³⁸. Προκύπτει, δηλαδή, ότι ο νομοθέτης καθιερώνει την αυτεπάγγελτη εφαρμογή του αλλοδαπού δικαίου και την ελευθερία του δικαστή ως προς τον πορισμό της γνώσης του³⁹. Έχει κριθεί επίσης, ότι ο δικαστήριο δύναται να λάβει υπόψη το αλλοδαπό δίκαιο αυτεπαγγέλτως, χωρίς τη διεξαγωγή αποδείξεων, εφόσον το γνωρίζει και δεν αντιβαίνει στην ημεδαπή δημόσια τάξη⁴⁰.

Αξιζει να σημειωθεί, ότι έγινε δεκτή η εφαρμογή του ΚΠολΔ 337 και στη διαδικασία εκουσίας δικαιοδοσίας⁴¹, καθώς και η αναλογική εφαρμογή του στις ποινικές υποθέσεις, δηλ. για την αυτεπάγγελτη λήψη υπ' όψη από το δικαστή του αλλοδαπού ποινικού δικαίου⁴².

Βεβαίως, πάντοτε ο δικαστής διαθέτει περιθώριο ελευθέρως εκτιμήσεως, προκειμένου να προσαρμόσει τον ξένο κανόνα στην ελληνική έννομη τάξη. Ετσι «ερμηνεύοντας» το ξένο δίκαιο, μπορεί εμπνεόμενος πάντως από εκείνο, να δημιουργήσει ένα νέο κανόνα, που δεν θα έχει κατ' ανάγκη ακριβώς το ίδιο περιεχόμενο με τον ξένο⁴³.

³⁸ ΑΠ 1007/1982 ΝοΒ 31 (1983) 1007, ΑΠ 1336/1980 ΕΕΝ 48 (1981) 358, ΜΠΘηβ 296/1990 Δ 23 (1992) 258 επ., Εφαθ 2398/1992 ΝοΒ 41 (1993) 720-723

³⁹ Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Βρέλλης, Γ' έκδοση, σελ. 116, ΑΠ 617/1980 ΝοΒ 28 (1980) 1978-1979, ΑΠ 1474/1979 ΝοΒ 28 (1980) 1061. Για το ζήτημα της εφαρμογής και απόδειξης του αλλοδαπού δικαίου βλ. και ΣτΕ 3625/1990 (ολ) ΝοΒ 39 (1991) 134

⁴⁰ 8/2013 ΠΠΡ ΣΥΡ (601069) (Α' Δημοσίευση, Νόμος). Στην περίπτωση αυτή, που αφορούσε υιοθεσία αλλοδαπού ανηλίκου, εφαρμόστηκε ο ελληνικός αστικός κώδικας και το βουλγαρικό δίκαιο.

⁴¹ ΑΠ 1007/1982 ΝοΒ 31 (1983) 1006

⁴² Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Βρέλλης, Γ' έκδοση, σελ. 118, ΑΠ209/1985 (συ.β.) ΠοινΧρον ΑΕ'(1985) 690, ΑΠ 1257/1987 (βούλ.) ΝοΒ 35 (1987) 1282

⁴³ Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Βρέλλης, Γ' έκδοση, σελ. 117

Η γνώση του αλλοδαπού δικαίου που ακολουθεί το αξίωμα ότι οι κανόνες δικαίου γενικά είναι ανεπίδεκτοι αποδείξεως συμπορεύεται με την ιδέα της ανεξαρτησίας του δικαστή, ο οποίος εξαρτάται από τους διαδικούς μόνο ως προς την απόδειξη των πραγματικών γεγονότων. Η υπαγωγή των τελευταίων στους αρμόζοντες κανόνες δικαίου, ημεδαπούς ή αλλοδαπούς, ανατίθεται στο δικαστήριο, το οποίο θα έχανε την εν λόγω ανεξαρτησία αν εφαρμόζε μόνο εκείνους τους κανόνες δικαίου που θα πρότειναν και θα αποδείκνυαν οι ενδιαφερόμενοι.

Η υποχρέωση αυτεπάγγελτης εφαρμογής του ξένου δικαίου, φυσικό επακόλουθο της επιταγής του κανόνα συνδέσεως (ο οποίος έχει αναγκαστικό χαρακτήρα), σημαίνει ότι ο δικαστής λαμβάνει υπόψη του και εφαρμόζει το αλλοδαπό δικαιο *ex officio* και χωρίς απόδειξη, κατά τον ίδιο τρόπο που ενεργεί για το εγχώριο δικαιο, είτε τυχαίνει να γνωρίζει τον αλλοδαπό κανόνα, είτε μπορεί να επιτύχει με κάποιο τρόπο τη γνώση του. Συνεπώς δεν έχει καμιά σημασία το αν οι διάδικοι προτείνουν ή όχι το αλλοδαπό δικαιο. Το δικαστήριο δεν δεσμεύεται καθόλου από την επίκληση αυτή. Αντίθετα, οφείλει και πρέπει να ερευνήσει ποιες διατάξεις αυτού του δικαίου θα πρέπει να εφαρμοσθούν, αν έχουν το περιεχόμενο που ενδεχομένως τους δίνουν οι διάδικοι, ή, τέλος, το ενδεχόμενο να είναι εφαρμοστέο άλλο, τρίτο δικαιο.

Με το να τυγχάνει όμοιας μεταχείρισης με το ημεδαπό, το αλλοδαπό δικαιο ασφαλώς δεν μεταβάλλεται σε εγχώριο.

Η αυτεπάγγελτη εφαρμογή του που ενίοτε συνοδεύεται και από την ανάγκη να ερευνήσει και να εισαγάγει ο δικαστής, με δική του πρωτοβουλία, πραγματικά περιστατικά στη δίκη, είναι φυσικό να συνεπάγεται πολύ περισσότερο κόπο, προσπάθεια και δυσκολίες για το δικαστήριο. Για να μη θεωρηθεί ότι η απαίτηση

αυτοδύναμης ανίχνευσης του περιεχομένου του αλλοδαπού δικαίου στερείται ρεαλισμού, η διάταξη του 337 ΚΠολΔ επιτρέπει την προσφυγή σε κάθε «πρόσφορο» μέσο για τον πορισμό της γνώσης των αλλοδαπών κανόνων.

Τα «πρόσφορα» μέσα από τα οποία ο δικαστής μπορεί να αντλήσει τη γνώση του ξένου δικαίου είναι είτε τα συνηθισμένα μέσα δικονομικής αποδείξεως που χρησιμοποιούνται για την απόδειξη των πραγματικών γεγονότων, είτε άλλα ειδικά μέσα απόδειξης. Τέτοια μέσα είναι τα έγγραφα, οι μάρτυρες, η πραγματογνωμοσύνη, υπό προϋποθέσεις δε, δεδομένου ότι το ζητούμενο είναι η ουσιαστική αλήθεια και ορισμένα αποδεικτικά μέσα δεν εξυπηρετούν πάντα τον σκοπό αυτόν, τα δικαστικά τεκμήρια (π.χ. προσαγωγή αντιγράφων ξένων νομοθετικών κειμένων, αποσπασμάτων ξένων ερμηνευτικών έργων, δημοσιευμένων ξένων δικαστικών αποφάσεων, γνωμοδοτήσεων για το περιεχόμενο του αλλοδαπού δικαίου ημεδαπών ή ξένων νομικών), οι νομικές πληροφορίες που παρέχονται από εγχώριους ή ξένους επιστημονικούς οργανισμούς και οι πληροφορίες που ανταλλάσσονται μεταξύ πολιτειών στα πλαίσια μηχανισμών που καθιερώνονται δυνάμει διεθνών συμβάσεων.

Στην Ελλάδα ιδιαίτερη σημασία έχουν οι νομικές πληροφορίες που παρέχονται σε δικαστές, δικηγόρους και δημόσιες αρχές από το Ελληνικό Ινστιτούτο Διεθνούς και Αλλοδαπού Δικαίου που εδρεύει στην Αθήνα⁴⁴. Πρέπει επίσης να μνημονευθεί η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Λονδίνου της 7.6.1968 περί της πληροφορήσεως του αλλοδαπού δικαίου που κυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν.593/1997 και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο της του 1978 που κυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν.1709/1987, με το οποίο τα κράτη-μέλη αναλαμβάνουν αμοιβαία την υποχρέωση να παρέχουν

⁴⁴ 2866/2012 ΣΤΕ (581608) (Α' Δημοσίευση, Νόμος). Στην υπό κρίση περίπτωση αναβλήθηκε η έκδοση οριστικής απόφασης προκειμένου, κατόπιν υποβολής ερωτημάτων στο Ινστιτούτο Διεθνούς και Αλλοδαπού Δικαίου, να τεθούν υπόψη του Δικαστηρίου οι διατάξεις του ελβετικού δικαίου που ρυθμίζουν τα ζητήματα παροχής δικαστικής πληρεξουσιότητας ενώπιον ανωτάτου (ανααιρετικού) δικαστηρίου

πληροφορίες για το δίκαιό τους και την οργάνωση της δικαιοσύνης και των εισαγγελικών αρχών.

Η Σύμβαση έχει κυρωθεί από την Κυπριακή Δημοκρατία στις 16.04.1969 και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις 03.04.1979. Κατά την κύρωση της Σύμβασης η Κυπριακή Δημοκρατία, με δήλωσή της, όρισε τον Υπουργό Δικαιοσύνης, ως την αρμόδια Αρχή, τόσο για την αποδοχή, όσο και την αποστολή των πληροφοριών (receiving agency” και “transmitting agency”). Περαιτέρω, κατά την υπογραφή του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις 01.12.1978 έγινε δήλωση, η οποία ανανεώθηκε κατά το χρόνο της κύρωσης στις 03.04.1979, ότι, από την ημερομηνία κύρωσης του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, ο Μόνιμος Αντιπρόσωπος της Κύπρου στο Συμβούλιο της Ευρώπης, κατ’ εφαρμογή των προνοιών του άρθρου 5.1, δηλώνει ότι η Κυπριακή Δημοκρατία δεσμεύεται μόνο από το Κεφάλαιο I του Πρωτοκόλλου.

Επίσης η Ελλάδα έχει συνάψει διμερείς συμβάσεις με ορισμένα κράτη, όπου καθιερώνεται η υποχρέωση ανταλλαγής νομικών πληροφοριών.

Αν η προσπάθεια του δικαστή αποβεί άκαρπη, τότε μπορεί να ζητήσει τη συνδρομή των διαδικών, διατάσσοντας «απόδειξη». Η δυνατότητα αυτή δεν καθιστά το αλλοδαπό δίκαιο πραγματικό γεγονός (factum) και δεν είναι ταυτόσημη με την απόδειξη των πραγματικών γεγονότων του άρθρου 335 ΚΠολΔ. Οι κανόνες δικαίου γενικά είναι ανεπίδεκτοι αποδείξεως και η γνώση τους επιτυγχάνεται ελεύθερα, χωρίς τους δικονομικούς περιορισμούς που ισχύουν για τα πραγματικά γεγονότα (περιορισμούς χρόνου αποδείξεως, επιτρεπτών μέσων κλπ.). Η απόδειξη και λήψη υπόψη του αλλοδαπού δικαίου μπορεί να γίνει σε κάθε στάση της δίκης, μέχρι το τέλος της. Βάρος απόδειξης από την πλευρά των διαδικών δεν υπάρχει και αν

κάποιος φέρει τέτοιο βάρος, αυτός είναι ο δικαστής . Στην πράξη, πάντως, ο τελευταίος καταφεύγει συνήθως στη συνδρομή των διαδικών. Και θα πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι η κατά τα παραπάνω αντιμετώπιση του αλλοδαπού δικαίου ακολουθείται και από τα διοικητικά και ποινικά δικαστήρια.

Η εκτίμηση των «αποδείξεων» του αλλοδαπού δικαίου επαφίεται στην κρίση του δικαστή, ο οποίος είναι ελεύθερος να τις δεχθεί, να τις απορρίψει, να τις εκτιμήσει διαφορετικά απ' ότι οι διάδικοι ή να επιλέξει άλλα μέσα απόδειξης. Σε μια μόνο περίπτωση η στάση των διαδικών μπορεί να επηρεάσει όχι μόνο την εκτίμηση των αποδείξεων αλλά και την αυτεπάγγελτη εισαγωγή ενός ξένου δικαίου από το δικαστή: Όταν κρίνεται ενοχική σύμβαση και τα μέρη δεν την έχουν υπαγάγει σε κάποιο δίκαιο, όπως έχουν δικαίωμα. Λ.χ. πρόκειται για σύμβαση πώλησεως υποδημάτων από έλληνα κατασκευαστή σε άγγλο έμπορο και ενώ τα μέρη δεν έχουν προβλέψει το εφαρμοστό δίκαιο κατά την έγγραφη κατάρτιση της συμβάσεως, δηλώνουν ενώπιον του δικαστηρίου ότι επιθυμούν να εφαρμοσθεί το αγγλικό δίκαιο. Και αν ακόμη το ελληνικό δικαστήριο θεωρεί ότι τα περισσότερα στοιχεία της σύμβασης καθιστούν αρμόδιο το ελληνικό δίκαιο, είναι υποχρεωμένο να δεχθεί τη μετασυμβατική επιλογή των διαδικών.

Τα παραπάνω ισχύουν τόσο στη διαδικασία της αμφισβητούμενης όσο και της εκούσιας δικαιοδοσίας. Προκειμένου για τα ασφαλιστικά μέτρα, ενόψει του επείγοντος χαρακτήρα τους, τα δικαστήρια τείνουν να εφαρμόσουν τη *lex fori* αντί του εφαρμοστέου αλλοδαπού δικαίου. Ορθότερο, όμως, είναι να εφαρμόζει αυτεπάγγελα το αλλοδαπό δίκαιο ο δικαστής και μόνο αν η πληροφόρηση του περιεχομένου του είναι δυσχερής και χρονοβόρα να καταφεύγει στη *lex fori*.

Αδυναμία πληροφόρησης του ξένου δικαίου⁴⁵

Αν, παρά τις προσπάθειες δικαστηρίου και διαδικών, δεν καταστεί δυνατή η γνώση του εφαρμοστέου αλλοδαπού δικαίου, χρειάζεται να βρεθεί κάποιο υποκατάστατο, αφού η αρνησιδικία απαγορεύεται. Έχουν προταθεί διάφορες λύσεις (π.χ. εφαρμογή άλλου δικαίου, ξένου ή εγχωρίου, που τεκμαίρεται όμοιο με το εφαρμοστέο ξένο δίκαιο ή η δημιουργία ατομικού κανόνα από το δικαστή ή η χρησιμοποίηση επικουρικού συνδέσμου που θα οδηγήσει σε άλλο δίκαιο), αλλά η κρατούσα πρακτική είναι η εξ ανάγκης εφαρμογή της *lex fori*⁴⁶, εκτός αν η περίπτωση αντιμετωπίζεται από ένα συγκροτημένο σύνολο κανόνων (έστω μη κρατικής προέλευσης), όπως είναι οι Αρχές για τις συμβάσεις του διεθνούς εμπορίου του Unidroit, η *lex mercatoria*, οπότε η προσφυγή σε τέτοιους κανόνες ενδέχεται να είναι πιο ενδεδειγμένη⁴⁷. Η λύση αυτή φαίνεται να είναι η ευχερέστερη, ενδεχομένως όμως θα ήταν περισσότερο σύμφωνη με το πνεύμα του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου η θέση σε λειτουργία επικουρικών συνδέσμων που θα υποδεικνυαν το εφαρμοστέο δίκαιο στις περιπτώσεις που το δίκαιο που υποδεικνύει ο κύριος σύνδεσμος δεν είναι δυνατό να ανευρεθεί. Η εφαρμογή του δικαίου του *forum*⁴⁸ είναι ασφαλέστερη, ευχερέστερη και γι' αυτό πρακτικότερη, μπορεί όμως να οδηγήσει σε διόγκωση του πεδίου εφαρμογής της *lex fori*.

⁴⁵ Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Γραμματικάκη-Αλεξίου, Ε' έκδοση, σελ. 82

⁴⁶ Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Βρέλλης, Γ' έκδοση, σελ. 199, ΑΠ726/1980 ΕΕΝ 47 (1980) 918

⁴⁷ Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Βρέλλης, Γ' έκδοση, σελ. 120

⁴⁸ Κεραμεύς, Αστικό δικονομικό δίκαιο, Γενικό μέρος, 1986, σελ. 378-385, Επικουρική εφαρμογή ελληνικού δικαίου αν δεν μπορέσει το δικαστήριο να πληροφορηθεί το αλλοδαπό δίκαιο, ΑΠ τμ. Δ, 726/1980 ΝοΒ 1981.32

Αναιρετικός έλεγχος⁴⁹

Τα άρθρα 559 και 560 του ΚΠολΔ καθορίζουν τους λόγους αναιρέσεως κατά των δικαστικών αποφάσεων. Συγκεκριμένα η πρώτη παράγραφος του αρ. 559 ορίζει ότι αναιρέση συγχωρείται αν παραβιάσθηκε κανόνας ουσιαστικού δικαίου – εδώ ο κανόνας ουσιαστικού δικαίου αντιδιαστέλλεται προς τον κανόνα δικονομικού δικαίου-, χωρίς να γίνεται διάκριση ανάμεσα σε ημεδαπό ή αλλοδαπό κανόνα. Το άρθρο 560, που αφορά τους λόγους αναιρέσεως κατ' αποφάσεων ειρηνοδικείων ή πρωτοδικείων επί εφέσεων κατ' αποφάσεων ειρηνοδικείων, περιέχει την ίδια ρύθμιση.

Τρία είναι τα στάδια εφαρμογής του αλλοδαπού δικαίου που ελέγχονται από τον Άρειο Πάγο. Σε πρώτο στάδιο ελέγχεται η ορθή εφαρμογή των εγχωρίων διατάξεων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Η εσφαλμένη ερμηνεία τους, λ.χ. ο εσφαλμένος νομικός χαρακτηρισμός της έννομης σχέσης ή η εξατομίκευση του συνδέσμου, οδηγούν σε λανθασμένη εφαρμογή του κανόνα συνδέσεως. Η τελευταία, με τη σειρά της, συνεπάγεται την εφαρμογή δικαίου που δεν είναι το πραγματικά αρμόδιο να ρυθμίσει τη σχέση.

Το δεύτερο στάδιο ελέγχου ανάγεται στην προσπάθεια του δικαστηρίου για τον πορισμό της γνώσης του αλλοδαπού δικαίου. Ο Άρειος Πάγος (βλ. π.χ. ΑΠ 726/1980 (τμ. Α') ΝοΒ 1981.32, ΑΠ 825 825/1989 (τμ. Α') ΝοΒ 1990.1436) έχει κρίνει ότι σφάλματα ή παραλείψεις του δικαστή κατά τη διαδικασία ή τις ενέργειες του για να πληροφορηθεί το περιεχόμενο του εφαρμοστέου στην υπόθεση αλλοδαπού δικαίου που είχαν ως αποτέλεσμα να αποφανθεί ότι δεν κατόρθωσε να λάβει γνώση του, ενώ με

⁴⁹ Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Γραμματικάκη-Αλεξίου, Ε' έκδοση, σελ. 83

άλλη ενέργεια που δεν επιχειρήθηκε θα μπορούσε ίσως να το πληροφορηθεί, δεν ελέγχεται αναιρετικά. Ωστόσο, όπως προκύπτει από το ίδιο το κείμενο του νόμου (337 ΚΠολΔ) η εφαρμογή του αρμόζοντος, κάθε φορά, αλλοδαπού δικαίου είναι καθήκον του δικαστή. Καίτοι του παρέχεται μεγάλη ελευθερία στην οδό που θα ακολουθήσει για να πορισθεί τη γνώση του ή στην εκτίμηση των στοιχείων που έχουν συγκεντρωθεί, δεν είναι σωστό να χρησιμοποιεί αυτήν την ελευθερία για να παραιτείται πρόωρα, κατ' αντικειμενική τουλάχιστον εκτίμηση, από την προσπάθεια ανεύρεσης των αλλοδαπών διατάξεων που πρέπει να εφαρμοσθούν. Εξάλλου το δεύτερο αυτό στάδιο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το τρίτο στάδιο της εφαρμογής του αλλοδαπού δικαίου κι δεν είναι σκόπιμο να μην ελέγχεται.

Κατά το τρίτο στάδιο της εφαρμογής του αλλοδαπού δικαίου το δικαστήριο εκτιμά τις πληροφορίες που έχει συγκεντρώσει για το αλλοδαπό δίκαιο και προβαίνει στην ερμηνεία και εφαρμογή των διατάξεων που αρμόζουν στην περίπτωση. Στο σημείο αυτό επικεντρώνεται η ουσία πλέον της εφαρμογής του αλλοδαπού δικαίου και, σύμφωνα με τις επιταγές των διατάξεων του ΚΠολΔ που προαναφέρθηκαν, ο Άρειος Πάγος ελέγχει χωρίς περιορισμούς την κατάληξη της κρίσης του δικαστή της ουσίας. Μπορεί, μάλιστα, να εκτιμήσει διαφορετικά τα στοιχεία ή να πορισθεί νέα και να οδηγηθεί σε διαφορετική κρίση ως προς το αληθινό περιεχόμενο του εφαρμοστέου αλλοδαπού δικαίου.

Αναιρετικά ελέγχεται και η κρίση του δικαστή της ουσίας σχετικά με την αντίθεση ή όχι ενός αλλοδαπού κανόνα δικαίου στην εγχώρια δημόσια τάξη. Η έννοια της επιφύλαξης της δημόσιας τάξης είναι μια κατ' εξοχήν αόριστη έννοια που ελέγχεται αναιρετικά. Έτσι, αν το δικαστήριο δεχθεί ότι μια αλλοδαπή διάταξη αντίκειται στην ελληνική δημόσια τάξη και δεν την εφαρμόσει ή το αντίστροφο, ο

Άρειος Πάγος μπορεί να αναιρέσει τη σχετική απόφαση εφόσον κρίνει ότι στην πραγματικότητα τέτοια αντίθεση δεν υφίσταται.

Η παραβίαση κανόνα του αλλοδαπού ουσιαστικού δικαίου, ελέγχεται αναιρετικά μιν, πλην όμως αποτελεί προϋπόθεση του ελέγχου να έχει προταθεί η παραβίαση αυτή στο δικαστήριο της ουσίας, σε πρώτο ή δεύτερο βαθμό. Τούτο ισχύει, διότι σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 337 ΚΠολΔ, οι αλλοδαποί κανόνες ουσιαστικού δικαίου αποτελούν δικαιο το οποίο ο δικαστής μπορεί να γνωρίζει, δεν είναι όμως υποχρεωμένος να γνωρίζει και αυτό γιατί εάν το αγνοεί, δύναται να διατάξει απόδειξη ή να χρησιμοποιήσει κάθε πρόσφορο μέσο για τη διαπίστωση του περιεχομένου του⁵⁰.

Συγκριτική Ανάλυση

Από τη συγκριτική ανάλυση του τρόπου εφαρμογής του αλλοδαπού δικαίου στην κυπριακή και την ελληνική έννομη τάξη εξάγονται τα ακόλουθα συμπεράσματα:

Και στα δυο συστήματα δικαίου το αλλοδαπό δικαιο **εφαρμόζεται** από τα εθνικά δικαστήρια, όταν το αλλοδαπό δικαιο υποδεικνύεται ως εφαρμοστέο σε μια συγκεκριμένη διαφορά από τον αρμόζοντα κανόνα σύνδεσης (ή σύγκρουσης) του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, ο οποίος αρκείται στην υπόδειξη του εφαρμοστέου δικαίου και δεν ενδιαφέρεται, ούτε για το περιεχόμενο του τελευταίου, ούτε για το δικαιο ή άδικο αποτέλεσμα, στο οποίο οδηγεί, με εξαίρεση την περίπτωση, που το αποτέλεσμα αυτό προσβάλλει κατάφωρα την εγχώρα έννομη τάξη⁵¹.

⁵⁰ ΑΠ 1487/2013, Απόφαση, ημερ. 09.07.2013 (τμ. Δ), ΑΠ 131/2012, ημερ. 24.01.2012, (τμ. Γ)

⁵¹ Ιδιωτικό Διεθνές Δικαιο, Γραμματικάκη-Αλεξίου, Ε' έκδοση, σελ. 21,22

Αυτό σημαίνει ότι, τόσο το κυπριακό, όσο και το ελληνικό εσωτερικό έννομο περιβάλλον, είναι ανοιχτά στις διατάξεις του δικαίου ενός τρίτου κράτους και ότι, στην κατάλληλη περίπτωση, στη βάση των κανόνων σύνδεσης του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, τόσο το κυπριακό, όσο και το ελληνικό δικαστήριο, τις εφαρμόζουν για επίλυση της ενώπιόν τους διαφοράς.

Η **βασική διαφορά** στα δυο συστήματα είναι στη **μεταχείριση** του αλλοδαπού δικαίου και στη **δικονομική οδό** που ακολουθείται για την εφαρμογή του.

Όσον αφορά τη **μεταχείριση**, στην κυπριακή έννομη τάξη το αλλοδαπό δικαιο αντιμετωπίζεται ως πραγματικό γεγονός, με αποτέλεσμα να πρέπει να αποδειχθεί από το διάδικο που το επικαλείται, κατά την ακρόαση της υπόθεσης, εφόσον βεβαίως το έχει εισάξει προηγουμένως στη διαδικασία, με τον κατάλληλο δικονομικό τρόπο, ως μέρος των επίδικων ζητημάτων, όπως και οποιοδήποτε άλλο πραγματικό γεγονός της υπόθεσης, ενώ στην ελληνική έννομη τάξη αποτελεί μέρος της νομικής πτυχής της υπόθεσης, όπως και το εθνικό και το ευρωπαϊκό δικαιο και κατά συνέπεια αποτελεί θέμα δικαστικής γνώσης για το δικαστήριο.

Αναφορικά με το **δικονομικό τρόπο εισαγωγής** του στην κυπριακή έννομη τάξη οι διατάξεις του πρέπει να δικογραφούνται με την αναγκαία λεπτομέρεια και να αποδεικνύονται με τη μαρτυρία πραγματογνώμονα, ενώ στην ελληνική έννομη τάξη δεν απαιτείται οποιαδήποτε δικογράφηση και κατά συνέπεια δεν απαιτείται η προσαγωγή μαρτυρίας για την απόδειξή του.

Μια ακόμη **σημαντική διαφορά** εντοπίζεται στο **ρόλο του δικαστή** στη διαδικασία. Ενώ στην Κύπρο, ο δικαστής περιορίζεται σε ρόλο επιδιαιτητή και δεν έχει, ούτε εξουσία, ούτε καθήκον, να ανατρέξει και να εφαρμόσει το αλλοδαπό δικαιο *ex officio*, κάτι που άλλωστε συμβαίνει και σε σχέση με την επίλυση οποιουδήποτε άλλου επίδικου ζητήματος, και η εισαγωγή ενός τέτοιου ζητήματος προς επίλυση στη

δίκη εναπόκειται στην ελεύθερη βούληση των διαδικών, στην Ελλάδα ο δικαστής δύναται να εφαρμόσει αυτεπάγγελτα το αλλοδαπό δίκαιο και έχει απόλυτη ελευθερία, ως προς τον τρόπο και τα μέσα πορισμού της γνώσης του.

Συνήθεις περιπτώσεις ανάγκης πληροφόρησης και εφαρμογής αλλοδαπού δικαίου στο πεδίο των διεθνών συναλλαγών

Ανεξάρτητα από το διαφορετικό δικονομικό τρόπο εισαγωγής και απόδειξης του αλλοδαπού δικαίου στην κυπριακή και ελληνική έννομη τάξη, ένα κρίσιμο επίδικο ζήτημα, κοινό για τον κύπριο και τον έλληνα δικαστή, είναι ο εντοπισμός του δικαίου, ημεδαπού ή αλλοδαπού, που θα εφαρμόσει για την επίλυση της ενώπιόν του διαφοράς, εφόσον βεβαίως προηγηθεί, μέσω των κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας, η εύρεση του forum που έχει δικαιοδοσία για την επίλυση της διεθνούς διαφοράς (όπως είναι, για τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο Κανονισμός (ΕΕ) αριθμ. 1215/12 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12^{ης} Δεκεμβρίου 2012 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, ο οποίος κατάργησε τον Κανονισμό (ΕΚ) 44/2001 και άρχισε να εφαρμόζεται από τις 10 Ιανουαρίου 2015, εκτός από τα άρθρα 75 και 76, που εφαρμόζονται από τις 10 Ιανουαρίου 2014).

Πολύ συχνές περιπτώσεις, που αντιμετωπίζουν και προβλέπεται ότι θα αντιμετωπίσουν στο μέλλον, τόσο τα κυπριακά, όσο και τα ελληνικά δικαστήρια, αφορούν συμβατικές και εξωσυμβατικές ενοχές. Είναι χρήσιμο λοιπόν να γίνει μια σύντομη αναφορά στα δυο νομοθετήματα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, που ισχύουν σήμερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οι διατάξεις των οποίων ρυθμίζουν το εκάστοτε εφαρμοστέο δίκαιο στο πεδίο των συμβατικών και των εξωσυμβατικών ενοχών. Αυτά είναι:

- 1) Ο Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 593/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17^{ης} Ιουνίου 2008, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη Ι), που αντικατέστησε τη Σύμβαση της Ρώμης του 1980 σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές και
- 2) Ο Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11^{ης} Ιουλίου 2007, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη ΙΙ).

Υποπερίπτωση α. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 593/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17^{ης} Ιουνίου 2008, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη Ι)

Ο κανονισμός αυτός εφαρμόζεται στις συμβάσεις που συνάπτονται μετά τις 17 Δεκεμβρίου 2009⁵² και αντικατέστησε τη σύμβαση της Ρώμης στα κράτη μέλη, εξαιρουμένων των εδαφών των κρατών μελών τα οποία υπάγονται στο εδαφικό πεδίο εφαρμογής της εν λόγω σύμβασης και στα οποία ο παρών κανονισμός δεν εφαρμόζεται κατ' εφαρμογή του άρθρου 299 της συνθήκης⁵³. Κατά το μέτρο που ο παρών κανονισμός αντικατέστησε τις διατάξεις της σύμβασης της Ρώμης, κάθε παραπομπή στην εν λόγω σύμβαση νοείται ως παραπομπή στον παρόντα κανονισμό⁵⁴.

⁵² Άρθρο 28 του Κανονισμού 593/2008

⁵³ Άρθρο 24(1) του Κανονισμού 593/2008

⁵⁴ Άρθρο 24(2) του Κανονισμού 593/2008

Πεδίο Εφαρμογής

Ο Κανονισμός περιέχει δυο ρυθμιστικές διατάξεις, που οριοθετούν το πεδίο εφαρμογής του⁵⁵. Στο άρθρο 1 ρυθμίζεται το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του κανονισμού και με το άρθρο 2 εισάγεται η αρχή της οικουμενικής εφαρμογής του.

1. Ο κανονισμός **εφαρμόζεται** στις συμβατικές ενοχές αστικού και εμπορικού δικαίου στις περιπτώσεις που εμπεριέχουν σύγκρουση νόμων.

Δεν εφαρμόζεται ιδίως σε φορολογικά, τελωνειακά και διοικητικά ζητήματα.

2. **Αποκλείονται** από το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού τα ακόλουθα:

α) τα ζητήματα που αφορούν στην προσωπική κατάσταση ή τη νομική ικανότητα των φυσικών προσώπων, υπό την επιφύλαξη του άρθρου 13·

β) οι ενοχές που απορρέουν από οικογενειακές σχέσεις και από σχέσεις οι οποίες, σύμφωνα με το εφαρμοστέο σε αυτές δίκαιο, παράγουν ανάλογα αποτελέσματα, συμπεριλαμβανομένων των υποχρεώσεων διατροφής·

γ) οι ενοχές που απορρέουν από περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, από το περιουσιακό καθεστώς σχέσεων, οι οποίες, σύμφωνα με το εφαρμοστέο σε αυτές δίκαιο, θεωρούνται ότι παράγουν αποτελέσματα ανάλογα με εκείνα του γάμου, καθώς και από διαθήκες και κληρονομική διαδοχή·

δ) οι ενοχές που προκύπτουν από συναλλαγματικές, επιταγές, γραμμάτια σε διαταγή και άλλα αξιόγραφα, στο μέτρο που οι ενοχές απορρέουν από το χαρακτήρα τους ως αξιογράφων·

ε) οι συμφωνίες διαιτησίας και επιλογής δικαστηρίου·

στ) τα ζητήματα που ανάγονται στο δίκαιο των εταιρειών και άλλων ενώσεων,

⁵⁵ Άρθρο 1 του Κανονισμού 593/2008

με ή χωρίς νομική προσωπικότητα, όπως η ίδρυση, με εγγραφή ή άλλως πως, η νομική ικανότητα, η εσωτερική λειτουργία ή η λύση, καθώς και η προσωπική ευθύνη των εταίρων και των οργάνων για τις υποχρεώσεις της εταιρείας ή της άλλης ένωσης·

ζ)το ζήτημα αν ο αντιπρόσωπος δεσμεύει έναντι των τρίτων τον αντιπροσωπευόμενο, ή αν ένα όργανο εταιρείας, ή ένωσης, με ή χωρίς νομική προσωπικότητα, δεσμεύει έναντι των τρίτων αυτή την εταιρεία, ή ένωση, με ή χωρίς νομική προσωπικότητα·

η)η ίδρυση εμπιστευμάτων (trusts) και οι σχέσεις μεταξύ ιδρυτών, εμπιστευματοδόχων (trustees) και δικαιούχων·

θ)οι υποχρεώσεις που απορρέουν από συναλλαγές πριν από τη σύναψη της σύμβασης·

ι)οι συμβάσεις ασφάλισης που απορρέουν από εργασίες οι οποίες διενεργούνται από άλλους οργανισμούς εκτός των επιχειρήσεων που προβλέπονται στο άρθρο 2 της οδηγίας 2002/83/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Νοεμβρίου 2002, σχετικά με την ασφάλιση ζωής, που αποβλέπει στην καταβολή παροχών σε μισθωτούς ή αυτοαπασχολούμενους οι οποίοι ανήκουν σε μια επιχείρηση ή όμιλο επιχειρήσεων ή σε έναν επαγγελματικό ή διεπαγγελματικό κλάδο, σε περίπτωση θανάτου ή επιβίωσης, ή σε περίπτωση διακοπής ή μείωσης της απασχόλησης, ή σε περίπτωση ασθένειας που σχετίζεται με την εργασία ή με εργατικό ατύχημα.

3. Ο κανονισμός **δεν ισχύει** για την απόδειξη και τα δικονομικά ζητήματα, υπό την επιφύλαξη του άρθρου 18.

4. Στον κανονισμό, με τον όρο «κράτος μέλος» νοούνται τα κράτη μέλη στα οποία εφαρμόζεται ο κανονισμός. Ωστόσο, στο άρθρο 3 παράγραφος 4, καθώς και στο άρθρο 7, με τον όρο αυτό νοούνται όλα τα κράτη μέλη.

Σε περίπτωση που τα συμβαλλόμενα μέρη δεν έχουν επιλέξει, ως έχουν δικαίωμα με βάση το άρθρο 3 του Κανονισμού, το εφαρμοστέο δίκαιο, τότε ο δικαστής, κατ' εφαρμογή του άρθρου 4 και με την επιφύλαξη των άρθρων 5 έως 8, θα το καθορίσει. Επειδή οι διατάξεις του Κανονισμού αποτελούν για το δικαστήριο ζήτημα δικαστικής γνώσης, ως μέρος του εγχώριου δικαίου, σε αντιδιαστολή με τα ισχύοντα στην εφαρμογή του αλλοδαπού δικαίου στην κυπριακή έννομη τάξη, δεν τίθεται ζήτημα συμπεριληψής τους στα δικόγραφα, ούτε συνακόλουθα απόδειξής τους.

Οικουμενική εφαρμογή

Το καθοριζόμενο από τον κανονισμό δίκαιο **εφαρμόζεται ακόμη** και αν δεν πρόκειται για δίκαιο κράτους μέλους⁵⁶.

Ομοιόμορφοι Κανόνες

Με τον Κανονισμό καθιερώνονται **ΔΕΚΑΕΞΙ (16)** κανόνες για την ομοιόμορφη ρύθμιση του εφαρμοστέου δικαίου στις συμβατικές ενοχές.

⁵⁶ Άρθρο 2 του Κανονισμού 593/2008

Υποπερίπτωση β. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Ιουλίου 2007, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II)

Ο κανονισμός τυγχάνει εφαρμογής στα ζημιογόνα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα μετά την έναρξη της ισχύος του⁵⁷ και εφαρμόζεται από τις 11 Ιανουαρίου 2009, εκτός από το άρθρο 29, το οποίο εφαρμόζεται από τις 11 Ιουλίου 2008⁵⁸.

Πεδίο Εφαρμογής

Ο Κανονισμός περιέχει τρεις ρυθμιστικές διατάξεις, που οριοθετούν το πεδίο εφαρμογής του. Στο άρθρο 1 ρυθμίζεται το ουσιαστικό πεδίο εφαρμογής του κανονισμού, στο άρθρο 2 οριοθετούνται οι εξωσυμβατικές ενοχές και με το άρθρο 3 εισάγεται η αρχή της οικουμενικής εφαρμογής του.

1. Ο κανονισμός **εφαρμόζεται**⁵⁹ στις εξωσυμβατικές ενοχές αστικού και εμπορικού δικαίου, σε περίπτωση που περιλαμβάνουν σύγκρουση δικαιών. **Δεν εφαρμόζεται**, ιδίως, σε φορολογικές, τελωνειακές ή διοικητικές υποθέσεις ούτε στην ευθύνη του κράτους για πράξεις ή παραλείψεις κατά την άσκηση κρατικής εξουσίας («acta iure imperii»).

⁵⁷ Άρθρο 31 του Κανονισμού 864/2007

⁵⁸ Άρθρο 32 του Κανονισμού 864/2007

⁵⁹ Άρθρο 1 του Κανονισμού 864/2007

2. Εξαιρούνται του πεδίου εφαρμογής του κανονισμού:

- α) οι εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από οικογενειακές σχέσεις και από σχέσεις οι οποίες, σύμφωνα με το εφαρμοστέο σε αυτές δίκαιο, παράγουν ανάλογα αποτελέσματα, συμπεριλαμβανομένων των υποχρεώσεων διατροφής·
- β) οι εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, από το περιουσιακό καθεστώς που πηγάζει από σχέσεις οι οποίες, σύμφωνα με το εφαρμοστέο σε αυτές δίκαιο, παράγουν αποτελέσματα ανάλογα με τα αποτελέσματα του γάμου, καθώς και από διαθήκες και κληρονομική διαδοχή·
- γ) οι εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από συναλλαγματικές, επιταγές, γραμμάτια σε διαταγή και άλλα αξιόγραφα, κατά το μέτρο που οι ενοχές πηγάζουν από τον χαρακτήρα τους ως αξιογράφων·
- δ) οι εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από το δίκαιο των εταιρειών και άλλων ενώσεων ή νομικών προσώπων όσον αφορά θέματα όπως η ίδρυση, με εγγραφή στο μητρώο ή κατ' άλλον τρόπο, η ικανότητα δικαίου, η εσωτερική λειτουργία ή η εκκαθάριση εταιρειών και άλλων ενώσεων ή νομικών προσώπων, καθώς και από την προσωπική ευθύνη των εταίρων και των οργάνων για τις υποχρεώσεις της εταιρείας ή άλλων ενώσεων και νομικών προσώπων και από την προσωπική ευθύνη των ελεγκτών μιας εταιρείας ή των οργάνων της κατά τον νόμιμο έλεγχο των λογιστικών εγγράφων·
- ε) οι εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από τις σχέσεις μεταξύ των ιδρυτών, των εμπιστευματοδόχων (trustees) και των δικαιούχων εμπιστεύματος (trust) που συστήθηκε δια της ιδιωτικής βουλήσεως·
- στ) οι εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από ζημία από πυρηνική ενέργεια·
- ζ) οι εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από προσβολή του ιδιωτικού βίου και δικαιωμάτων συναφών με την προσωπικότητα, συμπεριλαμβανομένης της δυσφήμισης.

3. Ο κανονισμός **δεν εφαρμόζεται** σε ζητήματα σχετικά με την απόδειξη και τη διεξαγωγή δίκης, με την επιφύλαξη των άρθρων 21 και 22.

4. Για τους σκοπούς του κανονισμού, με τον όρο «κράτος μέλος» νοούνται όλα τα κράτη μέλη με εξαίρεση τη Δανία.

Εξωσυμβατικές ενοχές

1. Για τους σκοπούς του κανονισμού, η έννοια της ζημίας περιλαμβάνει όλες τις συνέπειες των αδικοπραξιών, του αδικαιολογήτου πλουτισμού, της διοίκησης αλλοτρίων ή της ευθύνης κατά τις διαπραγματεύσεις (*culpa in contrahendo*).

2. Ο κανονισμός **εφαρμόζεται** επίσης σε εξωσυμβατικές ενοχές που ενδέχεται να προκύψουν.

3. Τυχόν αναφορά στο πλαίσιο του κανονισμού σε:

α) ζημιογόνο γεγονός, περιλαμβάνει τα ζημιογόνα γεγονότα τα οποία ενδέχεται να επέλθουν · και

β) ζημία, περιλαμβάνει τις ζημίες οι οποίες ενδέχεται να επέλθουν⁶⁰.

Οικουμενικός χαρακτήρας

Το καθοριζόμενο από τον κανονισμό δίκαιο εφαρμόζεται ακόμη και αν δεν είναι το δίκαιο κράτους μέλους⁶¹

⁶⁰ Άρθρο 2 του Κανονισμού 864/2007

⁶¹ Άρθρο 3 του Κανονισμού 864/2007

Παρατηρήσεις

Είναι σημαντικό να γίνει κατανοητό, ότι το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο (private international law ή conflict of laws) δεν είναι τίποτα άλλο από ένα σύστημα δικαίου, που αποτελεί μέρος του εγχώριου δικαίου ενός κράτους και καθορίζει τον τρόπο επίλυσης μιας επίδικης διαφοράς, όταν υπάρχει σύγκρουση δικαίου και δικαιοδοσίας, μεταξύ εγχώριου και αλλοδαπού δικαίου.

Η προσέγγιση του αλλοδαπού δικαίου, είναι, αναμφίβολα, διαφορετική στην ελληνική και κυπριακή έννομη τάξη. Η διαφορετικότητα αυτή οφείλεται και εξηγείται από τη φιλοσοφία, την προέλευση και τις καταβολές αυτών των δυο νομικών συστημάτων. Όπως είναι γνωστό, το κυπριακό νομικό σύστημα εδράζεται, δικονομικά και ουσιαστικά, στο κοινοδίκαιο (common law), ενώ το ελληνικό στο ηπειρωτικό δίκαιο (civil law). Κατά συνέπεια είναι λογικό και αναμενόμενο το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, στα δυο αυτά συστήματα, όντας μέρος του εγχώριου δικαίου τους, να είναι διαφορετικό.

Ο τελικός σκοπός βεβαίως των κανόνων σύγκρουσης, τόσο του κυπριακού ιδιωτικού δικαίου, όσο και του αντίστοιχου ελληνικού, είναι κοινός, η διεξαγωγή δίκαιης δίκης και η επίλυση της επίδικης διαφοράς, στο κατάλληλο *lex fori* και με το πρέπον *lex causae*.

Στον τρόπο αντιμετώπισης και εφαρμογής του αλλοδαπού δικαίου στο κυπριακό δίκαιο, ως γεγονόςτος (fact), αντικατοπτρίζεται, η φιλοσοφία και η δομή του κυπριακού νομικού συστήματος, στο οποίο ο δικαστής ασκεί διαιτητικό ρόλο και η πρωτοβουλία διαμόρφωσης και οριοθέτησης του πλαισίου διεξαγωγής της δίκης, με

την επιλογή των επίδικων ζητημάτων, επαφίεται εξ' ολοκλήρου στην ελεύθερη βούληση των διαδίκων.

Η θεώρηση αυτή δίνει στους διαδίκους, όχι μόνο την πρωτοβουλία διαμόρφωσης του συνόλου των επίδικων θεμάτων της δίκης, αλλά και τη σιγουριά, ότι αυτοί ελέγχουν την πορεία της και συνακόλουθα είναι, εν πολλοίς υπεύθυνοι για το τελικό αποτέλεσμα. Αυτό σημαίνει παράλληλα, ότι οι διάδικοι είναι ελεύθεροι, είτε να ζητήσουν και να επιδιώξουν την εφαρμογή του αλλοδαπού δικαίου, είτε να επιλέξουν να μην το επικαλεσθούν και να εφαρμοστεί το ημεδαπό δίκαιο. Συναφώς, η εφαρμογή των κανόνων σύγκρουσης του κυπριακού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στην επίδικη διαφορά είναι αποκλειστικά ζήτημα άσκησης διακριτικής ευχέρειας των διαδίκων.

Ο ορθός τρόπος επίκλησης και δικονομικής εισαγωγής του αλλοδαπού δικαίου στη δίκη είναι ζήτημα που ανάγεται στη νομική επάρκεια και δεινότητα του διαδίκου και δη του νομικού παραστάτη του. Δεν πρόκειται για άσκηση ικανότητας και επίδειξης νομικών δεξιοτήτων και δεν πρέπει να εκληφθεί, ως τέτοια. Πρόκειται για την μετουσίωση στη δικονομική πρακτική της αρχής της ελευθερίας των διαδίκων στη διαμόρφωση των επίδικων ζητημάτων και του πλαισίου διεξαγωγής της δίκης.

Η απόδειξη των νομικών αρχών του αλλοδαπού δικαίου, με τη χρήση μαρτυρίας εμπειρογνώμωνων, που το γνωρίζουν καλά και/ή το έχουν εξασκήσει, αντανakλά τη διάθεση και συνάμα την αγωνία του δικαστηρίου, να έχει ενώπιόν του, όχι μια οποιαδήποτε μαρτυρία, αλλά μια μαρτυρία τέτοιας ποιότητας, επάρκειας και πληρότητας, που θα του δίνει τη δυνατότητα, να καταστεί γνώστης, με τη μέγιστη δυνατή ασφάλεια του περιεχομένου του αλλοδαπού δικαίου.

Δεν αναμένεται, στα επόμενα χρόνια, οποιαδήποτε αλλαγή στη δικονομική και ουσιαστική προσέγγιση της εφαρμογής του αλλοδαπού δικαίου στο ελληνικό και το κυπριακό νομικό σύστημα. Είναι κατανοητό, ότι για να γίνει κάτι τέτοιο, προϋποτίθεται ριζική αλλαγή στην όλη φιλοσοφία και δομή τους, που δεν διαφαίνεται, τουλάχιστον στο παρόν χρονικό διάστημα, ως κάτι εφικτό ή επιδιωκόμενο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) *Βρέλλης, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Γ' έκδοση, 2008*
- 2) *Γραμματικάκη-Αλεξίου, Προβλήματα εφαρμογής του αλλοδαπού δικαίου και ειδικότερα στη διαδικασία εκδόσεως κληρονομητηρίου, 1976*
- 3) *Γραμματικάκη-Αλεξίου, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Ε' έκδοση, 2012*
- 4) *Ευρυγένης, Η εφαρμογή αλλοδαπού δικαίου, 1956*
- 5) *Ευρυγένης, Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιον, 1973*
- 6) *Ηλιάδη-Σάντη, Το Δίκαιο της Απόδειξης, 2015*
- 7) *Κεραμεύς, Αστικό δικονομικό δίκαιο, Γενικό μέρος, 1986*
- 8) *Μαριδάκης, Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιο, 1^{ος} Τόμος, Γενικαί Αρχαί, 2^η έκδοση, 1967*
- 9) *Φραντζεσκάκης-Ευρυγένης-Συμεωνίδης, Συγκριτικό Δίκαιο, 1978*
- 10) *Cheshire's Private International law, Butterworths, 9th ed., 1974*
- 11) *Dicey & Morris, The Conflict of Laws, Stevens, 10th Edt., 1980, Vol. 2*
- 12) *Dicey and Morris on the Conflict of Laws, 13th ed., 2000*
- 13) *Fentiman, L.Q.Rev. 108 (1992)*
- 14) *Hartley, I.C.L.Q. 45 (1996)*
- 15) *Lightman, Civil Litigation in the 21th Century, (1988) 17 Civ.J.Q.*
- 16) *Sass, Am. J. Comp. L. 16 (1968)*

ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΥΠΡΙΑΚΩΝ ΚΑΙ ΑΓΓΛΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

- 1) *Αννα Latouf Agini v. Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος* (1999) 1 Α.Α.Δ. 11
- 2) *Δόμνα Ν. Χριστοδούλου v. Αθηναϊδος Ι. Χριστοδούλου κ.α.* (1991) 1 ΑΑΔ 934
- 3) *Ε. Φιλίππου Λτδ v. Compass Insurance Co Ltd* (1990) 1 ΑΑΔ 24
- 4) *Ευριπίδου v. Καννάουρου* (1985) 1 C.L.R. 24
- 5) *Καρατσιώλης v. Royal Sports Betting Ltd* (2008)(1(A) Α.Α.Δ. 669
- 6) *Στέλιος Φοινιώτης v. Greenmar Navigation Ltd και άλλων* (1989) 1(E) ΑΑΔ
- 7) *Ταξί Κυριάκος Λτδ v. Ανδρέα Παύλου* (1995) 1 ΑΑΔ 560
- 8) *Το Πλοίο "Παναγία Μυρτιδιώτισσα" v. Σιδηρόπουλου και άλλου* (1998) 1B Α.Α.Δ 1000
- 9) *Χαρίλαος Σταυράκη Λτδ v. Zim Israel Navigation and Others* (1991) 1 ΑΑΔ 1087
- 10) *Χριστοδούλου v. Χριστοδούλου & άλλου* (1991) 1 Α.Α.Δ. 934
- 11) *Χριστοφόρου v. Γιάγκου* (2007) 2 Α.Α.Δ. 145
- 12) *Ajami v. Comptroller of Customs* (1954) 1 WLR 1405
- 13) *Ascherberg v Casa Musicale Sonzogno* [1971], 1 W.L.R. 1128, C.A.
- 14) *Baron de Bode's Case* (1845) 8 QB 208
- 15) *Barford v. Barford and McLeod* (1918) P 140
- 16) *Brailey v. Rhodesia Consolidated Ltd* (1910) 2 Ch 95
- 17) *Cooper McDougal & Robertson Ltd v. Stella Cosmetics Co Ltd and Others* (1980) 1 CLR 214
- 18) *Dynamit A.G. v. Rio Tinto Co.* [1918] A.C. 260
- 19) *Evans v. Bartlam* (1937) 2 All ER 646
- 20) *Federal Bank of Lebanon (S.A.L.) v. Νίκου Κ. Σιακόλα* (1999) 1Α Α.Α.Δ 44
- 21) *Fremoult v. Dedire* (1718), 1 P. Wms. 429
- 22) *F/V 0758 Zolotets (Call Letters (UHZT)) και άλλοι v. Ntts Ov Μηρο "Dalvent"* (1993) 1 ΑΑΔ 877
- 23) *Khan κ.α v. Δημοκρατίας του Πακιστάν και Γενικού Εισαγγελέα της Δημοκρατίας υπό την ιδιότητά του ως Προσωρινού Διαχειριστή της περιουσίας του αποβιώσαντα Sagheer Khan* (2011) 1B Α.Α.Δ 1211
- 24) *In the Goods of Dost Aly Khan* (1880) 6 PD 6
- 25) *In the Goods of Whitelegg* (1899) P 267
- 26) *Letco Company Limited & Άλλος v. Σωκράτη Ζ. Ηλιάδη & Άλλων*(1991) 1 Α.Α.Δ. 435
- 27) *Loizos D. Georghiadis & Son v. Kaminaras* (1958) 23 CLR 276
- 28) *Mostyn v. Fabrigas* (1774), 1 Cowper's King's Bench Reports (Cowp.) 161
- 29) *Nelson v. Bridport* (1847) 8 Beav.
- 30) *Parkasho v. Singh* [1967] 1 All E.R. 737
- 31) *R v. Ofori* (1994) 99 Cr App R 223
- 32) *Re Duke of Wellington, Clentanar v. Wellington and Others* (1947) 2 All ER 854
- 33) *Rodden v. Whatlings Ltd.* [1961] S.C. 132

- 34) *Royal Bank of Scotland P.L.C. v. Geodrill Co. Ltd. και άλλων* (1993) 1 A.A.Δ 753
- 35) *Tallina Laevauhisus (A/S) v. Estonian State S.S. Line* [1947] 80 L.L. Rep. 99
- 36) *Van Der Donckt v. Thellusson* (1849) 8 CB 812
- 37) *Vector Onega VG v. Του Πλοίου M/V Girvas και άλλων* (2000) 1(A) A.A.Δ 16
- 38) *Vlachos and Others v. Dorothea Shipping Co Ltd and Another* (1980) 1CLR 113
- 39) *United Sea Transport Co. Ltd. v. Ζάκου* (1980) 1 C.L.R. 510
- 40) *William Patric Jack v. Philiappa Estates Ltd* (1988) 1 C.L.R.. 607
- 41) *Williams and Glyn's Bank plc, και άλλος v. Του Πλοίου "Maria"*, (1992) 1 A.A.Δ. 309

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

- 1) ΑΠ α' τμ. 1716/1980 ΕΕΝ 1981.718
- 2) ΑΠ 1007/1982 ΝοΒ 31 (1983) 1007
- 3) ΑΠ 1336/1980 ΕΕΝ 48 (1981) 358
- 4) ΑΠ 617/1980 ΝοΒ 28 (1980) 1978-1979
- 5) ΑΠ 1474/1979 ΝοΒ 28 (1980) 1061
- 6) ΑΠ 1007/1982 ΝοΒ 31 (1983) 1006
- 7) ΑΠ209/1985 (συ.β.) ΠοινΧρον ΑΕ'(1985) 690
- 8) ΑΠ 1257/1987 (βούλ.) ΝοΒ 35 (1987) 1282
- 9) ΑΠ 825 825/1989 (τμ. Α') ΝοΒ 1990.1436
- 10) ΑΠ726/1980 ΕΕΝ 47 (1980) 918
- 11) ΑΠ τμ. Δ, 726/1980 ΝοΒ 1981.32
- 12) ΑΠ 1487/2013, Απόφαση, ημερ. 09.07.2013 (τμ. Δ)
- 13) ΑΠ 131/2012, ημερ. 24.01.2012, (τμ. Γ)
- 14) ΕφΑθ 2398/1992 ΝοΒ 41 (1993) 720-723
- 15) ΕφΑθ 3597/1975 ΝοΒ 1975.1193
- 16) ΜΠΘηβ 296/1990 Δ 23 (1992) 258 επ.
- 17) ΠΠΡ ΣΥΡ 8/2013 (601069) (Α' Δημοσίευση, Νόμος)
- 18) ΣτΕ 3625/1990 (ολ) ΝοΒ 39 (1991) 134
- 19) ΣτΕ 2866/2012 (581608) (Α' Δημοσίευση, Νόμος)